

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

О. В. ПАТЛАЙЧУК

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
для проведення занять з дисципліни
«Професійна етика і ділові комунікації»
1 модуль

Рекомендовано Методичною радою НУК

ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМ. АДМІРАЛА МАКАРОВА

2026

УДК 174:316.77(076)
П20

Автор **О. В. Патлайчук** – канд. філос. наук, доцент

Рецензент **О. Ю. Кравчук** – канд. політ. наук, доцент соціально-гуманітарних дисциплін та філософії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Рекомендовано Методичною радою НУК

Патлайчук О. В.

П20   Методичні вказівки для проведення занять з дисципліни «Професійна етика і ділові комунікації». 1 модуль / О. В. Патлайчук. – Миколаїв : НУК, 2026. – 111 с.

Наведено відомості щодо організації проведення занять з дисципліни «Професійна етика і ділові комунікації», які розроблені відповідно до вимог Болонського процесу; роз'яснено види і форми контролю знань студентів; розглянуто зміст структурних елементів навчальних модулів. До кожної навчальної теми додаються плани лекційних занять, перелік питань для самостійної роботи та самоконтролю засвоєння матеріалу, рекомендовані основна й допоміжна література.

Призначено для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти всіх спеціальностей та освітніх програм, за якими ведеться підготовка в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова.

УДК 174:316.77(076)

© О. В. Патлайчук, 2026

© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
2. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ.....	7
3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	9
3.1. Змістові модулі курсу.....	9
3.2. Навчальні елементи змістових модулів.....	9
3.3. Розподіл годин на підготовку.....	10
3.4. Теми семінарських занять.....	11
3.5. Самостійна робота.....	11
4. ТЕМАТИКА ЗМІСЛОВИХ МОДУЛІВ.....	12
5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ, ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ТА МЕТОДИ ЇХ ДЕМОНСТРУВАННЯ.....	102
6. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	104
7. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	108
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....	109

ПЕРЕДМОВА

Дисципліна «Професійна етика і ділові комунікації» як вибірковий курс соціально-гуманітарного спрямування є однією із складових комплексної підготовки студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти всіх спеціальностей та освітніх програм, за якими ведеться підготовка в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова.

Дисципліна спрямована на формування у студентів відповідних етичних і ділових якостей як необхідної умови ефективною повсякденної діяльності та поведінки, а також на оволодіння основами комунікації для результативної взаємодії з діловими партнерами.

Розглядаються етичні ситуації, пов'язані з веденням переговорів і консультуванням, проведенням нарад і зборів. Аналізуються різні форми ділового спілкування, правила ведення письмової комунікації, мовний етикет та використання невербальних засобів. Також розглядаються стратегії управління конфліктними ситуаціями, спорами та методи подолання стресів у професійному середовищі.

Окрему увагу приділено формуванню іміджу та етикету ділової людини, а також розумінню соціальних та національних особливостей ділового спілкування, що дозволяє знижувати ризик несприятливих наслідків під час прийняття рішень.

Аналізується етика як наука і явище духовної культури, розкриваються специфічні особливості професійної діяльності та галузі прикладної етики; детально розглядається технологія публічного виступу та використання раціональних програм спілкування для завоювання довіри у професійній сфері.

Методичні вказівки підготовлені відповідно до робочої програми цієї дисципліни, яка була розглянута і затверджена Навчально-методичною радою НУК ім. адм. Макарова (протокол № 9 від 22.11.2023 року), та Положення НУК ім. адм. Макарова про вибіркові дисципліни [1; 4].

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність (освітня програма), освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Усі спеціальності та освітні програми, за якими ведеться підготовка в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова	Вибіркова	
Модулів – 1		Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3		1-й	1-й
Електронний адрес РПНД на сайті Університету:		Семестри	
Загальна кількість годин – 120		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3; самостійної роботи студента – 5.	Освітній рівень: другий (магістерський)	Лекції	
		30 год	10 год
		Семінарські заняття	
		15 год	6 год
		Самостійна робота	
		75 год	104 год
		Індивідуальні завдання	
		–	–
		Вид контролю: залік	
		Форма контролю: комбінована	

2. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Дисципліна «Професійна етика і ділові комунікації» належить до числа вибіркових дисциплін соціально-гуманітарного спрямування підготовки студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Вона спрямована на формування у студентів відповідних етичних і ділових якостей як необхідної умови ефективної повсякденної діяльності та поведінки. Вона охоплює питання специфіки різноманітних форм ділової комунікації, службового етикету, іміджу ділової людини, а також правил ведення переговорів, нарад і зборів. Дисципліна також аналізує проблеми етичної поведінки у професійній діяльності, сприяючи підвищенню професійно-етичної відповідальності та загальнокультурного рівня фахівців.

Метою дисципліни є формування у студентів відповідних етичних і ділових якостей, оволодіння основами ділової комунікації для ефективної взаємодії з діловими партнерами, а також зниження ризиків несприятливих наслідків рішень при веденні переговорів і консультуванні.

Завдання дисципліни – сформувати здатність розуміти соціальну значимість своєї професії, мету і сенс професійної діяльності; навчити виконувати громадянський і службовий обов'язок відповідно до норм моралі, професійної етики та службового етикету; розвинути вміння створювати належний морально-психологічний клімат у колективі; навчити застосовувати раціональні програми спілкування, адекватні комунікативним намірам для завоювання довіри партнерів.

Після вивчення дисципліни студент повинен:

знати – норми професійної етики та службового етикету; специфіку різноманітних форм ділової комунікації (цілі, очікувані результати, організацію просторового середовища та комунікативні засоби); соціальні та національні особливості ділового спілкування.

уміти – здійснювати з позиції етики і моралі вибір норм поведінки в конкретних службових ситуаціях; створювати належний морально-психологічний клімат в службовому колективі; використовувати професійно-етичні знання у вирішенні службових завдань; ефективно взаємодіяти з діловими партнерами.

мати уявлення – про навички оцінки своїх вчинків і вчинків оточуючих з точки зору норм етики і моралі; про соціально-психологічні аспекти спілкування (спори, конфлікти, стреси) та технології управління ними; про основи формування професійного іміджу та технології публічного виступу.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

3.1. ЗМІСТОВІ МОДУЛІ КУРСУ

№	Назва змістового модуля
1	Професійна етика та її особливості
2	Технології професійної комунікації

3.2. НАВЧАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ

Змістовий модуль 1. Професійна етика та її особливості

Тема 1. Етика як наука і явище духовної культури

Тема 2. Професійна діяльність і особливості професійної етики

Тема 3. Галузі професійної та прикладної етики

Тема 4. Етикет як соціальне явище

Тема 5. Імідж та етикет ділової людини [2], стор. 30–40, [5], стор. 67–76.

3.3. РОЗПОДІЛ ГОДИН НА ПІДГОТОВКУ

3.3.1. Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекції	семінарські заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1. Професійна етика та її особливості				
Тема 1. Етика як наука і явище духовної культури.	6	2	–	4
Тема 2. Професійна діяльність і особливості професійної етики.	6	2	2	2
Тема 3. Галузі професійної та прикладної етики.	6	2	–	4
Тема 4. Етикет як соціальне явище.	6	2	3	1
Тема 5. Імідж та етикет ділової людини.	6	2	–	4
Разом за змістовим модулем 1:	30	10	5	15
Усього годин:	120	30	15	75

3.3.2. Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекції	семінарські заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1. Професійна етика та її особливості				
Тема 1. Етика як наука і явище духовної культури.	6	–	–	6
Тема 2. Професійна діяльність і особливості професійної етики.	6	1	2	3
Тема 3. Галузі професійної та прикладної етики.	6	1	–	5
Тема 4. Етикет як соціальне явище.	6	1	–	5
Тема 5. Імідж та етикет ділової людини.	6	1	–	5
Разом за змістовим модулем 1:	30	4	2	24
Усього годин:	120	10	6	104

3.4. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Принципи і норми професійної етики.	2	2
2	Сутність сучасного етикету: принципи і правила.	3	—
РАЗОМ:		15	6

3.5. САМОСТІЙНА РОБОТА

Відповідно до «Положення про робочу програму навчальної дисципліни у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова» [3], розподіл годин самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання становить:

- підготовка до лекцій – 1 година на кожну лекцію;
- підготовка до семінарських занять – 2 години на кожне заняття;
- підготовка рефератів – мінімум 8...15 годин на кожну роботу;
- підготовка до контрольного заходу (заліку) – 30 годин.

№ з/п	Вид роботи	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Підготовка до лекцій	15	10
2	Підготовка до семінарських занять	14	6
3	Підготовка рефератів	16	58
4	Підготовка до заліку	30	30
РАЗОМ:		75	104

4. ТЕМАТИКА ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ

Змістовий модуль № 1. Професійна етика та її особливості

Тема 1. Етика як наука і явище духовної культури

План теми:

1. Етика як філософська наука: етимологія, об'єкт, предмет, специфіка пізнання та парадокс «сущого і належного».
2. Структура етичного знання: від метаетики до прикладних галузей та «великої трійки» нормативних теорій.
3. Основні функції етики: механізми впливу на індивіда та соціум.
4. Мораль як явище духовної культури: структура, імперативність та трансформація в епоху «Цифрового Левіафана».

Основні терміни та поняття:

Етика (Ethics) – (грец. *ethos* – звичай) фундаментальна філософська наука, що вивчає мораль як цілісне соціокультурне явище. Вона є формою теоретичної рефлексії над практичним життям, яка намагається відповісти на питання: «Як жити правильно?» та «Що робить життя вартим того, щоб його прожити?».

Мораль (Morality) – (лат. *moralis* – моральний) форма суспільної свідомості та спосіб духовно-практичного освоєння світу. Це складна система норм, принципів, ідеалів та оцінок, що регулюють поведінку людей у всіх сферах життя, спираючись на силу громадської думки (зовнішній контроль) та внутрішні переконання (совість – внутрішній контроль).

Етос (Ethos) – давньогрецький термін, що пройшов еволюцію від значення «звичне місце проживання» (лігво, житло)

до значення «стійкий характер», «темперамент», «душевний уклад» спільноти чи індивіда.

Моральна свідомість – сфера свідомості, що охоплює почуття, уявлення та поняття, через які людина оцінює дійсність і усвідомлює свій моральний обов’язок.

Моральна агентність (Moral Agency) – здатність суб’єкта (людини або, потенційно, ШІ) розрізняти добро і зло, приймати вільні рішення та нести за них відповідальність.

Agentic AI (Агентний ШІ) – клас автономних систем штучного інтелекту, які виходять за межі виконання пасивних інструкцій. Вони здатні самостійно формувати проміжні цілі, адаптуватися до змін середовища та діяти проактивно. Це створює проблему «чорної скриньки» та розриву відповідальності (*Responsibility Gap*), коли дії машини неможливо повністю передбачити.

Цифровий синкретизм – сучасний соціокультурний феномен, що характеризується поєднанням (часто суперечливим) традиційних моральних установок із новими правилами цифрової взаємодії. Це призводить до розмивання кордонів між приватним і публічним, робочим і особистим, реальним і віртуальним.

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та законодавчих норм (Закон України № 10392), що забезпечують довіру до результатів навчання та наукових досліджень. В епоху ШІ це поняття трансформується від простої заборони списування до етики співпраці з генеративними моделями (прозорість використання, верифікація даних).

Гільйотина Юма (Is-Ought Problem) – логічний принцип, згідно з яким неможливо вивести твердження про те, як *повинно бути* (мораль), виключно з тверджень про те, як *є* (факти). Етика долає цей розрив, створюючи нормативні ідеали.

Вступ

На сучасному етапі розвитку цивілізації, який часто називають епохою Четвертої промислової революції або епохою

Постлюдини, етика виходить далеко за межі академічних дискусій про чесноти. Вона перетворюється з абстрактної гуманітарної теорії на своєрідну «техніку безпеки» цивілізації.

Історія знає приклади, коли ігнорування етичних запобіжників у науці призводило до катастроф (євгеніка, ядерна зброя). Сьогодні ставки ще вищі. Якщо помилка інженера-мостобудівника може призвести до локальної трагедії, то помилка в етичному коді («функції винагороди») *General AI* може мати екзистенційні наслідки для всього людства.

Технологічні досягнення – генна інженерія, нейроінтерфейси, автономна летальна зброя (LAWS) та *Agentic AI* – ставлять перед суспільством питання, на які неможливо відповісти мовою фізики чи математики. Наука відповідає на питання «Як це зробити?», бізнес – «Чи це вигідно?», і лише етика ставить питання «Чи *варто* це робити?» і «Якою ціною?».

У світі *Algorithmic Truth* (алгоритмічної істини), де реальність модерується алгоритмами соцмереж, а діпфейки розмивають межу між фактом і вигадкою, етика стає єдиним якорем, що дозволяє зберегти людяність і суб'єктність.

1. Етика як філософська наука: етимологія, об'єкт, предмет та специфіка

Етика є однією з найдавніших філософських дисциплін, коріння якої сягає періоду «осьового часу» (VIII–II ст. до н. е.), коли людство почало переходити від міфологічного сприйняття світу до раціонального.

Етимологічний аналіз та еволюція понять:

Назва дисципліни походить від давньогрецького слова «*ethos*». Цей термін має глибокий символізм.

Архаїчне значення: У Гомера «етос» означав житло, лігво, звичне місце проживання (наприклад, лева чи коня). Це поняття фіксувало стабільність, безпеку та приналежність до певної території.

Філософське значення: Згодом, за часів Геракліта, значення трансформувалося. Геракліт стверджував: «Етос людини – це

її даймон (доля)». Тут «етос» вже означає не зовнішнє місце, а внутрішню природу людини, її стійкий **характер**. Згодом, за часів Геракліта та Емпедокла, значення трансформувалося у поняття «стійка природа явища», «характер», «звичай».

Соціальна логіка: Ця зміна значень не є випадковою. Філософи помітили закономірність: спільне проживання (гуртожиток) неминуче породжує спільні правила поведінки (звичай). З часом ці зовнішні правила інтеріоризуються (засвоюються) індивідом і стають його внутрішніми рисами характеру. Тобто, зовнішній порядок стає внутрішньою чеснотою.

Термін «етика» (ethica) як назву науки ввів **Арістотель** у праці «Нікомахова етика». Він класифікував науки на три групи:

Теоретичні (знання заради знання: фізика, метафізика).

Поетичні (знання заради творчості: мистецтво, риторика).

Практичні (знання заради вчинку: етика, політика).

Етика для Арістотеля – це «практична філософія», мета якої – не просто знати, що таке добро, а *стати добрим*. Він утворив прикметник «етичний» (ethikos) для позначення особливого класу людських якостей – етичних чеснот (чеснот характеру, таких як мужність, щедрість, поміркованість), відрізняючи їх від діаноетичних чеснот (чеснот розуму, мудрості).

Важливим етапом у розвитку поняттєвого апарату став внесок римського мислителя **Марка Туллія Цицерона**, який, перекладаючи праці Арістотеля латиною, не знайшов латинського аналога слову «ethikos». Він створив неологізм «**moralis**» від слова *mos* (множина *mores*), що означало «звичай», «мода», «крій одягу», «порядок». Пізніше, у IV столітті, виник іменник «**moralitas**» (мораль). Таким чином, етимологічно слова «етика» (грецького походження) і «мораль» (латинського походження) є синонімами, проте в сучасній науці закріпилося чітке розмежування, наведене у таблиці 1.1.

Таким чином, слова «етика» (грецьке) і «мораль» (латинське) етимологічно тотожні. Проте в сучасній науці ми їх розрізняємо як «теорію» і «практику». Найкраща аналогія:

Етика відноситься до моралі так само, як граматики до мови. Мова (мораль) існує об'єктивно і ми нею користуємося, а граматики (етики) описує її закони та правила.

Таблиця 1.1. Порівняльна характеристика етики та моралі

Критерій порівняння	Етика (Наука / Теорія)	Мораль (Явище / Практика)
Сутність	Це систематизоване знання, вчення, теорія про належне.	Це реальна життєва позиція, сукупність вчинків, звичаїв та відносин.
Об'єкт / Предмет	Суб'єкт пізнання. Вона вивчає мораль, аналізує її історію та логіку.	Об'єкт вивчення. Вона є «матеріалом», який досліджує етика.
Рівень існування	Існує у формі книг, кодексів, лекцій, концепцій (утилітаризм, деонтологія).	Існує у формі громадської думки, традицій, мук совісті, героїчних вчинків.
Походження	Виникає пізніше (як рефлексія), з появою філософії (IV ст. до н.е.).	Виникає разом з людським суспільством як умова виживання роду.
Результат	Знання про добро і зло, етичні принципи.	Моральна людина, справедливе суспільство.

Об'єктом етики є мораль як цілісне соціальне явище, що пронизує всі сфери людського буття.

Предметом етики є конкретний зміст моралі: закономірності виникнення та розвитку моральних відносин, сутність моральної свідомості, структура моральної діяльності, а також категорії (добро, зло, обов'язок, совість, честь, гідність), через які людина осмислює своє буття.

Специфіка етичного знання:

Етика – це наука не лише про те, *що є* (сущє), а передусім про те, *що має бути* (належне).

Головна особливість етики – її **нормативний характер**. Більшість наук (фізика, біологія, соціологія) є *deskriptivними* (описовими) – вони описують світ таким, яким він є. Етика ж є *preskriptivною* (приписуючою) – вона говорить

про те, яким світ *має бути*. Вона задає вектор розвитку, ідеал, до якого слід прагнути, навіть якщо він недосяжний.

2. Структура етичного знання та його основні функції

Сучасна етика – це складна архітектура знань, що не обмежується лише повчаннями. яку можна розділити на чотири рівні теоретичного осмислення:

Історія етики:

вивчає генезу етичних ідей, аналізує етичні системи минулого (античний євдемонізм, християнська етика, утилітаризм, кантіанство) та логіку зміни моральних парадигм. Досліджує еволюцію моральних ідей. Вона показує, що мораль не є статичною. Те, що було моральним у Спарті (скидання слабких немовлят) або в часи рабства, сьогодні вважається варварством. Історія етики вчить нас розуміти контекст і бачити прогрес гуманності (розширення кола тих, кого ми вважаємо «своїми» і на кого поширюємо моральні права).

Теоретична етика (Метаетика):

Найабстрактніший рівень. Метаетика не дає порад, як жити. Вона аналізує саму природу етичних термінів.

Онтологія: Чи існує добро об'єктивно (як платонівська ідея), чи це просто домовленість людей (конвенціоналізм)?

Епістемологія: Чи можна пізнати добро раціонально, чи воно досягається інтуїцією?

Логіка: Що означає слово «справедливість» у виразі «справедлива війна»?

Досліджує природу моральних суджень (чи є вони об'єктивними істинами, чи суб'єктивними емоціями).

Аналізує логіку моральної мови та значення ключових термінів («добро», «справедливість»).

Вивчає походження моралі (біологічні, соціальні, релігійні теорії).

Нормативна етика:

«Серце» етики, яке займається обґрунтуванням моральних принципів і норм, що слугують безпосереднім керівництвом до дії. Вона відповідає на питання «Що я повинен робити?»

(наприклад, «золоте правило моралі», категоричний імператив Канта).

Це «операційна система» моралі. Вона пропонує конкретні алгоритми прийняття рішень. В етиці III найчастіше конкурують три підходи («Велика трійка»):

Деонтологія (І. Кант): Етика обов'язку. Існують абсолютні правила («не вбий», «не бреш»), які не можна порушувати за жодних обставин, навіть заради порятунку світу. *Акцент на дії.*

Утилітаризм / Консеквенціалізм (І. Бентам, Дж. Мілль): Етика результату. Моральним є те, що приносить найбільше щастя найбільшій кількості людей («арифметика добра»). *Акцент на наслідках.*

Етика чеснот (Арістотель): Етика характеру. Важливо не те, що ти робиш, а те, якою людиною ти є. Потрібно виховувати в собі чесноти (мудрість, мужність), і тоді правильні вчинки будуть природними. *Акцент на особистості.*

Прикладна етика:

Найдинамічніша сфера, частина сучасної етики, що застосовує моральні принципи до конкретних ситуацій і професійних сфер, що виникла як відповідь на виклики XX–XXI століть. Вона застосовує теорію до «важких випадків» (*hard cases*).

Біоетика: евтаназія, клонування, CRISPR-технології.

Комп'ютерна етика: приватність, кіберзлочинність, цифрова нерівність.

Етика III (AI Ethics): проблема упередженості алгоритмів (*bias*), прозорість (*explainability*), контроль над автономною зброєю.

Нейроетика: чи маємо ми право втручатися в мозок людини для «покращення» її моральності?

Екологічна етика: моральне ставлення до біосфери та прав майбутніх поколінь.

Ділова етика: моральні засади бізнесу та корпоративної соціальної відповідальності.

Основні функції етики:

Світоглядна: Формує систему координат («добро/зло»), без якої людина дезорієнтована. Формує цілісну картину світу,

визначає місце людини в ньому, відповідає на питання про сенс життя та призначення людини. Моральні цінності є стрижнем світогляду

Регулятивна: Керує поведінкою через систему норм, заборон, приписів та зразків. Це «м'яке право», що діє там, де безсилі закони (наприклад, Кодекс етики інженера може стримати фахівця від створення шкідливого ПЗ навіть за відсутності прямої законодавчої заборони). Це найбільш ефективний регулятор, бо діє навіть тоді, коли ніхто не бачить (на відміну від права, яке діє через страх покарання).

Виховна: Сприяє перетворенню знань на переконання, формуванню моральної культури та характеру особистості. Етика не просто інформує, вона формує особистість, перетворює зовнішні знання на внутрішні переконання. Мета – автономна особистість, яка чинить добре не зі страху, а за велінням совісті.

Комунікативна: Забезпечує довіру. Забезпечує взаєморозуміння між людьми, створюючи спільний простір цінностей («етичний код» спілкування), що є необхідним для співпраці та вирішення конфліктів. Етика – це «соціальний клей». Без довіри (що партнер не обдуристь) неможлива економіка, політика чи дружба.

Критична (Аксіологічна): Дозволяє оцінювати існуючий стан речей. Етика дає нам критерії, щоб сказати: «Цей закон несправедливий» або «Ця війна аморальна», навіть якщо з точки зору права все «законно».

Пізнавальна (гносеологічна): Пояснює природу моральних процесів, вчить розрізняти справжні цінності від уявних, аналізувати мотиви вчинків. Вона озброює людину знанням про механізми добра і зла.

3. Мораль як явище духовної культури та форма суспільної свідомості

Мораль виникає на ранніх етапах розвитку людства як необхідний механізм самозбереження роду, спосіб

приборкання зоологічних інстинктів та узгодження інтересів індивіда з інтересами колективу. Мораль – це не винахід філософів, а еволюційний механізм виживання. У первісному стаді виживали ті групи, де особини могли домовлятися, стримувати агресію та допомагати одне одному (альтруїзм). Мораль виникла як спосіб приборкання зоологічного індивідуалізму заради колективного блага. Як форма суспільної свідомості, мораль має специфічні ознаки, що відрізняють її від права, політики чи науки.

Структура моралі:

Моральна свідомість (Суб'єктивне): Внутрішній світ. Почуття (сором, жаль, співчуття), віра, переконання. Це «софт», встановлений у нашій голові.

Моральна діяльність (Об'єктивне): Вчинки. Етика судить не за думками («хотів як краще»), а за результатами та мотивами, реалізованими в дії.

Моральні відносини: Зв'язки, що виникають між людьми в процесі діяльності та регулюються моральними нормами (відносини поваги, взаємодопомоги, відповідальності, любов, дружба, конкуренція, ворожнеча), що регулюються нормами.

Ключові властивості моралі:

Імперативність: Мораль наказує. Моральні норми формуються як веління (імперативи). На відміну від гіпотетичних імперативів (технічних інструкцій «якщо хочеш досягти X, зроби Y»), моральні вимоги часто мають категоричний характер («не вбий», «не вкради») і вимагають виконання заради самого добра. Кант розрізняв *гіпотетичні імперативи* (умовні: «якщо хочеш бути здоровим – бігай») та *категоричні імперативи* (безумовні: «не зраджуй», незалежно від того, чи вигідно це). Моральна вимога є самоцінною.

Всеохопність: Мораль не має інституційних меж. Вона регулює всі сфери життя: від інтимних стосунків і побуту до великої політики та міжнародних відносин. Немає сфери, «вільної від моралі». Етичній оцінці підлягає все: від сімейної сварки до ядерної стратегії держави.

Позаінституційність: Мораль не має «поліції моралі» (у демократичному суспільстві) чи судів. Її санкції – ідеальні (осуд, зневага) та внутрішні (муки совісті).

Оціночність (Аксіологічність): Світ моралі – це світ цінностей. Будь-який факт дійсності в етиці не просто констатується, а оцінюється через біполярну шкалу «добро-зло», «справедливо-несправедливо».

Трансформація моралі у 2025 році:

Сучасна культура характеризується явищем **цифрового синкретизму**. Традиційні етичні норми переносяться у віртуальний простір, де зазнають змін. Анонімність мережі часто послаблює дію соціальних «галъм», що призводить до агресії (кібербулінг), але також породжує нові форми остракізму, такі як «культура скасування» (cancel culture), що стає потужним інструментом морального тиску. Водночас виникають нові форми солідарності та відповідальності (цифрове волонтерство, етика відкритих даних). Актуалізується проблема *морального статусу ШІ*: чи можемо ми застосовувати моральні категорії до алгоритмів, і чи несемо ми моральну відповідальність перед ними?

Зміна приватності: Приватність, яка раніше була нормою, стає привілеєм. Поняття «сорому» трансформується в епоху експібіціонізму соцмереж.

Нова прозорість: Цифровий слід робить минуле «вічним». Старі помилки можуть зруйнувати кар'єру через роки («Cancel Culture»). Це створює нову етику «без права на помилку».

Техноетика: Виникають питання про моральні права роботів. Якщо ми створюємо ШІ, що імітує біль, чи етично завдавати йому «болю»? Чи є це тренуванням жорстокості у людей?

Case Study: Етична дилема Agentic AI (Поглиблений аналіз)

Контекст: Транснаціональна корпорація використовує *Agentic AI* для управління HR-процесами. Система автономна: вона не просто рекомендує, а *приймає* рішення.

Інцидент: Алгоритм звільнив співробітника за «прогул», поки той був у реанімації (інфаркт). Довідка була надіслана електронною поштою HR-менеджеру, але не була внесена в базу даних, до якої мав доступ ІІІ. ІІІ не зміг коректно інтерпретувати неструктурований текст листа тому що не мав доступу до оновленої бази в реальному часі.

Етичний аналіз:

Algorithmic Cruelty (Алгоритмічна жорстокість): Система діяла раціонально (оптимізація), але аморально. Це ілюструє, що раціональність без емпатії може бути злом.

Проблема контексту: Алгоритми оперують даними, а не смислами. ІІІ не зрозумів контексту «хвороба» як морально виправданої причини.

Дегуманізація: Передача права на доленосні рішення (звільнення) машині порушує принцип людської гідності. Людина стає об'єктом обчислень, а не суб'єктом відносин.

Responsibility Gap (Розрив відповідальності):

Розробник: «Я писав код для стандартних ситуацій, це крайній випадок (*edge case*)?»

Користувач (HR): «Я довіряв системі, вона зазвичай не помиляється?»

ІІІ: Не є суб'єктом, не має майна чи тіла для покарання.

Висновок: Етично відповідальним є той, хто делегував повноваження машині без належного нагляду (*Human-in-the-loop*). Відсутність механізму апеляції для людини – це порушення прав людини.

Dataism (Датаїзм): Віра в те, що дані об'єктивніші за людей. Але дані про «ефективність» можуть не враховувати людський контекст (хвороба, втома, творча криза), перетворюючи людину на ресурс.

Висновки

У ХХІ столітті етика перестає бути «мистецтвом жити щасливо» і стає умовою виживання. Технологічна могутність людства випереджає його моральну зрілість. Ми стали подібні до богів з технологіями, але залишилися приматами

з інстинктами. Завдання сучасної етики – подолати цей розрив, інтегрувавши цінності в алгоритми та закони цифрового світу. Етика – це інтерфейс між людиною та технологічним хаосом.

БЛОК ЗАВДАНЬ ТА САМОКОНТРОЛЮ

1. Тестові завдання (Оберіть одну правильну відповідь)

1. Хто вперше концептуалізував етику як окрему «практичну» науку?

- а) Платон (у діалозі «Держава»)
- б) Сократ (у своїх діалогах)
- в) Арістотель (у «Нікомаховій етиці»)
- г) Іммануїл Кант (у «Критиці чистого розуму»)

2. Що є безпосереднім об'єктом вивчення етики?

- а) Правова система держави
- б) Мораль як цілісне соціокультурне явище
- в) Твори мистецтва та естетика
- г) Релігійні ритуали

3. Яка функція етики відповідає за формування системи цінностей та сенсу життя?

- а) Пізнавальна (дає інформацію)
- б) Регулятивна (керує діями)
- в) Світоглядна (орієнтує у світі)
- г) Комунікативна (допомагає спілкуватися)

4. Як трансформувалося значення слова «ethos»?

- а) Від «розуму» до «почуття»
- б) Від «життя/звичаю» до «характеру»
- в) Від «закону» до «беззаконня»
- г) Від «любви» до «дружби»

5. Яка галузь етики займається проблемами евтаназії, клонування та прав пацієнтів?

- а) Метаетика
- б) Біоетика
- в) Екологічна етика
- г) Комп'ютерна етика

6. У чому сутність «золотого правила моралі»?

- а) «Мета виправдовує засоби»
- б) «Стався до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе»
- в) «Живи сьогоднішнім днем»
- г) «Сильний завжди правий»

7. У чому головна відмінність права від моралі?

- а) Право регулює думки, мораль – вчинки
- б) Право спирається на державний примус, мораль – на совість та громадську думку
- в) Право є вічним, мораль – змінною
- г) Право стосується лише злочинців, мораль – усіх

8. Центральною категорією етики, що виражає позитивне моральне значення явищ, є:

- а) Користь
- б) Добро
- в) Краса
- г) Істина

9. Проблема «Agentic AI» в етиці стосується:

- а) Вартості розробки програмного забезпечення
- б) Естетичного вигляду роботів
- в) Суб'єктності, автономності прийняття рішень та відповідальності
- г) Швидкості передачі даних

10. Категоричний імператив І. Канта вимагає:

- а) Діяти так, щоб отримати максимальну насолоду
- б) Діяти так, щоб максима твоєї волі могла стати загальним законом
- в) Діяти так, як вимагає політична ситуація
- г) Діяти відповідно до інстинктів

2. Практичні завдання (Case Studies)

Ситуація 1. «Трамвай і ШІ» (Класична дилема в цифрову епоху)

Безпілотний автомобіль утратив керування через відмову гальм. Попереду – п'ятеро пішоходів, що переходять дорогу

в недозволеному місці. На узбіччі – одна людина, що чекає на зелене світло. Алгоритм має за доли секунди обрати жерту: збити п'ятьох порушників чи одного законослухняного громадянина.

Завдання:

Проаналізуйте рішення з позиції **Утилітаризму** (І. Бентам)? (Підказка: принцип «найбільшого щастя для найбільшої кількості»): Чи виправдана жертва однієї дитини заради порятунку п'ятьох? ($5 > 1$).

Проаналізуйте рішення з позиції **Деонтології** (І. Кант)? (Підказка: чи можна використовувати життя однієї невинної людини як засіб для порятунку інших?). Чи має право алгоритм свідомо вбивати невинного (дитину), навіть заради порятунку інших? Чи порушує це категоричну заборону на вбивство?

Як налаштування автомобіля («Захист пасажира» vs «Мінімізація жертв») відображають ці етичні теорії?

Ситуація 2. «Академічна доброчесність 2.0: Copilot Era»

Студент використовує ChatGPT для написання підсумкового есе. Він не копіює згенерований текст повністю, а просить ШІ «перефразувати ідеї, додати помилок та спростити лексику, щоб текст виглядав написаним людиною». Робота проходить перевірку на антиплагіат.

Завдання:

Чи є це плагіатом ідей?

Чи заслуговує студент на оцінку, якщо він виступив як «промпт-інженер» та редактор, а не як автор тексту? Де межа між *інструментом* (як Word) і *співавтором*?

Сформулюйте три правила етичного використання ШІ в навчанні, спираючись на таблицю 1.2.

Таблиця 1.2. Інструментарій студента: Гайд з ефективного промптингу

Елемент	Опис	Приклад коректного промпту
Role (Роль)	Призначте ШІ роль ментора / опонента, а не виконавця	«Дій як професійний науковий редактор. Критикуй мої тези»
Context (Контекст)	Задайте межі джерел	«Використовуй лише норми чинного закону № 10392»
Constraint (Обмеження)	Встановіть етичні бар'єри, чіткі межі («Заборона галюцинацій»)	«Не пиши текст замість мене. Вкажи на помилки в логіці. Не вигадуй факти»

Ситуація 3. «Галюцинація правди» (Algorithmic Truth)

Генеративний ШІ створив переконливу, але неправдиву інформацію про відомого науковця, безпідставно звинувативши його у злочині минулого. Студент використав цей «факт» у публічному виступі, не перевіривши першоджерела, що завдало шкоди репутації вченого.

Завдання:

Хто винен?

Розробник (помилка моделі)?

Студент (відсутність фактчекінгу)?

Чи можна вимагати від розробників «гарантії правди», якщо LLM – це ймовірнісна модель, а не база знань?

Ситуація 4. «Цифровий етикет»

Під час обов'язкової онлайн-лекції (Zoom) студент не вмикає камеру, посилаючись на «право на приватність», але активно коментує слова лектора в чаті, використовуючи сленг, іронічні меми та емодзі. Викладач робить зауваження, вважаючи це неповагою.

Завдання:

Чи є вимкнена камера порушенням етики комунікації (відмова у візуальному контакті)?

Чи є чат «приватним простором» студента, чи публічним простором аудиторії?

3. Контрольні питання для самоперевірки

1. Чому Арістотель називав етику «практичною» філософією і чим вона відрізняється від «теоретичної» фізики?

2. Як співвідносяться право і мораль? Наведіть приклади «кіл Ейлера»: а) законне і моральне; б) законне, але аморальне (рабство в минулому); в) моральне, але незаконне (викрадення ліків для вмираючого).

3. Чому класичної етики (Кант, Мілль) недостатньо для вирішення проблем ІІІ? Які нові категорії потрібні (наприклад, «цифрова гідність»)?

4. Чи може машина бути суб'єктом моралі? Якщо ні, то чому ми вимагаємо від неї «етичних» рішень?

5. Як змінюється поняття «дружби» та «спілкування» в епоху соціальних мереж та чат-ботів компаньйонів?

6. У чому полягає фундаментальна відмінність між етикою (як наукою) та мораллю (як об'єктом)? Чому їх часто плутають у повсякденній мові?

7. Як співвідносяться поняття «право» та «мораль»? Наведіть приклади ситуацій, коли вчинок є законним, але аморальним, і навпаки – моральним, але протизаконним (наприклад, громадянська непокоря).

8. Які якісно нові завдання постають перед етикою в епоху штучного інтелекту та великих даних (2025 р.)?

9. Поясніть сутність «золотого правила моралі». Чи залишається воно актуальним у сучасному мультикультурному та цифровому суспільстві?

10. Як науково-технічний прогрес впливає на трансформацію традиційних моральних цінностей (сім'я, праця, приватність)?

4. Теми для написання рефератів та аналітичних есе

1. «Від Арістотеля до Алгоритмів»: порівняльний аналіз етики чеснот та етичних налаштувань III.
2. «Цифровий Паноптикон»: проблема приватності та етика нагляду в корпораціях і державах.
3. «Етика війни дронів»: дегуманізація ворога та розмивання відповідальності оператора.
4. «Трансгуманізм та постлюдина»: етичні межі покращення природи людини (біохакінг, нейроінтерфейси).
5. «Смерть автора»: майбутнє творчості та інтелектуальної власності в епоху Generative AI.
6. «Етика чеснот» Арістотеля: аналіз актуальності в контексті сучасної корпоративної культури IT-компаній.
7. Проблема морального вибору в умовах гібридної війни: патріотизм, правда та пропаганда.
8. Етичні виклики трансгуманізму: чи залишиться людина людиною, якщо ми подолаємо старіння та хвороби за допомогою технологій?
9. Штучний інтелект як суб'єкт моралі: аргументи «за» (функціоналізм) і «проти» (антропоцентризм).
10. Академічна доброчесність в епоху генеративних нейромереж: як зміниться освіта, коли знання стануть загальнодоступними, а авторство – розмитим?

ДОДАТОК. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Таблиця 1.3. Шкала оцінювання практичних робіт

Бали	Рівень	Критерій оцінювання
2 бали	Високий	Студент демонструє глибоке розуміння теми. Тести виконані без помилок. Аналітичні відповіді аргументовані, логічні, містять посилання на теорії (утилітаризм/деонтологія), на сучасні контексти (ШІ, законодавство 2025 р.). Кейс розв'язано з урахуванням професійної етики.
1 бал	Середній	Студент володіє матеріалом на достатньому рівні. У тестах присутні поодинокі помилки. Відповіді на відкриті питання мають загальний характер, аргументація слабка або неповна. Кейс розв'язано частково.
0 балів	Низький	Студент не володіє базовими поняттями. Більшість тестів виконана невірно. Відповіді на аналітичні питання відсутні або демонструють повне нерозуміння етичних принципів. Кейс не розв'язано.

Таблиця 1.4. Ключі до тестових завдань

Номер питання	Правильна відповідь	Пояснення
1	2	3
1	в	Арістотель (у «Нікомаховій етиці») . Саме він увів термін «етика» та виділив її як «практичну філософію», мета якої – не просто здобувати знання, а формувати чесноти (стати добрим).
2	б	Мораль як цілісне соціокультурне явище . У тексті чітко зазначено, що етика – це філософська наука, об'єктом якої є мораль у всіх сферах людського буття, а предметом – її конкретний зміст.
3	в	Світоглядна (орієнтує у світі) . Саме світоглядна функція етики формує систему координат «добро/зло», відповідає на питання про сенс життя та визначає місце людини у світі.
4	б	Від «житла/звичаю» до «характеру» . Етимологічно слово <i>ethos</i> еволюціонувало від архаїчного значення «звичне місце проживання» (у Гомера) до «внутрішня природа людини, стійкий характер» (у Геракліта).

Продовж. табл. 1.4

1	2	3
5	б	Біоетика. Це галузь прикладної етики, яка займається застосуванням моральних принципів до медицини та біології, зокрема розглядає питання евтаназії, клонування та редагування геному.
6	б	«Стався до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе». Це класичне формулювання «золотого правила», що є базовим принципом нормативної етики у взаєминах між людьми.
7	б	Право спирається на державний примус, мораль – на совість та громадську думку. Мораль є позаінституційною (не має судів чи поліції) і діє через внутрішній контроль (совість) та зовнішній (осуд суспільства).
8	б	Добро. Етика є аксіологічною (оціночною) наукою, де будь-яке явище оцінюється через біполярну шкалу «добро – зло». Добро є фундаментальною категорією позитивного морального значення.
9	в	Суб'єктності, автономності прийняття рішень та відповідальності. Agentic AI здатний діяти автономно, що породжує проблему «чорної скриньки» та розриву відповідальності (Responsibility Gap), коли незрозуміло, хто відповідає за наслідки.
10	б	Діяти так, щоб максима твоєї волі могла стати загальним законом. Це базова вимога категоричного імперативу (безумовного правила) у деонтологічній етиці Іммануїла Канта.

Тема 2. Професійна діяльність і особливості професійної етики

План теми:

1. Сутність та історичний розвиток професійної етики: від архаїчних клятв і цехових статутів до глобальних стандартів цифрової ери та концепції «комп'ютерної етики» Норберта Вінера.

2. Фундаментальні принципи професійної етики: фідуціарна відповідальність, принцип «не нашкодь» у цифровому середовищі та етика чеснот.

3. Етичні дилеми у професійній діяльності: типологія конфліктів, феномен «темних патернів», проблема подвійного призначення (Dual Use) та моральна травма.

4. Вплив технологій та соціальна відповідальність бізнесу: концепція етичного боргу, цифрова екологія, алгоритмічне управління та перехід до «капіталізму стейкхолдерів».

5. Кодекси професійної етики та міжнародні стандарти: механізми саморегуляції, «ефект Брюсселя» (GDPR) та межі ефективності «м'якого права».

Основні терміни та поняття:

Професійна етика – це прикладна галузь етичного знання та система моральних імперативів, що забезпечують саморегуляцію професійної спільноти. Це своєрідний суспільний договір: соціум надає професії автономію, статус та монополію на експертизу в обмін на гарантію якості та служіння суспільному благу. Професійна етика виступає запобіжником, який гарантує, що асиметрія знань (коли лікар, юрист або програміст знає про проблему більше за клієнта) не буде використана для маніпуляції чи експлуатації.

Корпоративна соціальна відповідальність (CSR) – стратегічна концепція управління, яка передбачає добровільну інтеграцію соціальних, екологічних та етичних аспектів у бізнес-операції. Це еволюційний зсув від моделі Мілтона Фрідмана («бізнес заради прибутку акціонерів») до моделі сталого розвитку, де враховуються інтереси всіх стейкхолдерів: від співробітників і клієнтів до місцевих громад і майбутніх поколінь.

Конфлікт інтересів – ситуація, коли особисті інтереси фахівця (фінансові, кар'єрні, родинні, ідеологічні) вступають у конкуренцію з його професійними обов'язками. Це «корозійне» явище, яке підриває об'єктивність рішень та довіру до інституцій, навіть за відсутності фактичного зловживання. В етиці важлива не лише чистота дій, а й відсутність навіть *вигляду* упередженості.

Вісблоуінг (Whistleblowing) – акт громадянської мужності, що полягає у викритті співробітником («інсайдером»)

незаконної, аморальної або небезпечної діяльності організації. Це явище ілюструє конфлікт лояльностей: між корпоративною солідарністю («не виносити сміття з хати») та вищим обов'язком перед суспільством. Вісблоуінг часто супроводжується значними особистими ризиками для викривача (втрата роботи, судові позови, остракізм).

Епістемічна автономія – здатність фахівця зберігати критичне мислення та приймати рішення, спираючись на власні знання та професійні стандарти, а не сліпо довіряти автоматизованим системам. Втрата цієї автономії веде до «упередженості автоматизації» (automation bias), коли людина ігнорує очевидні помилки системи, вважаючи алгоритм непогрішним.

Алгоритмічна упередженість (Algorithmic Bias) – систематичні помилки в комп'ютерних системах, що призводять до несправедливих, дискримінаційних результатів. Вони є наслідком «брудних» даних (історичні упередження), поганого дизайну вибірки або неусвідомлених когнітивних викривлень розробників. Це цифровий відбиток соціальної нерівності, який алгоритми можуть масштабувати та закріплювати.

Етичний борг (Ethical Debt) – термін, похідний від «технічного боргу». Це накопичені етичні ризики та невирішені соціальні наслідки технологічного продукту, які виникають, коли команда обирає швидкість («Move fast and break things») замість безпеки та обдуманості. Як і фінансовий борг, етичний борг зростає з «відсотками» і рано чи пізно призводить до кризи – судових позовів, втрати репутації або регуляторного тиску.

Вступ

Ми живемо в епоху алгоритмічної економіки та четвертої промислової революції, де цифрові технології стали «нервовою системою» суспільства. У цьому контексті професійна етика перестає бути набором формальних правил чи філософською абстракцією. Вона трансформується у критично важливий механізм виживання цивілізації. Сучасний інженер програмного забезпечення володіє важелями впливу, які раніше були

доступні лише законодавцям чи вищому духовенству. За влучним виразом професора права Лоуренса Лессіга, «код – це закон» (**Code is Law**): архітектура програмних систем визначає архітектуру наших свобод, приватності та можливостей так само жорстко, як фізичні закони чи юридичні норми.

В умовах глобалізації, коли один рядок коду, написаний у Каліфорнії чи Києві, може миттєво змінити життя мільйонів користувачів у Бразилії чи Японії, ціна етичної помилки стає колосальною. Етика формує фундамент **довіри** – найдефіцитнішого ресурсу сучасної економіки. Без довіри система професійних відносин деградує до рівня тотального контролю та бюрократії. Професійна етика – це навігаційна система, яка допомагає фахівцю відповідати на питання не «Чи *можемо* ми це зробити технічно?», а «Чи *повинні* ми це робити морально?».

1. Сутність та історичний розвиток професійної етики

Професійна етика еволюціонувала разом із ускладненням суспільного розподілу праці. Цей шлях можна розділити на три ключові етапи, кожен з яких додавав нові шари відповідальності:

Доіндустріальний етап (Етика чесноти та персональної відповідальності):

У давнину професійна етика зароджувалася в межах «шляхетних» професій (медицина, право, богослов'я), де клієнт був максимально вразливим.

Клятва Гіппократа (V ст. до н. е.) стала архетипом деонтології (вчення про обов'язок). Вона затвердила принцип *primum non nocere* («не нашкодь») та ідею, що знання лікаря належать не лише йому, а й слугують благо пацієнта.

Цехова етика Середньовіччя: Ремісничі цехи створили жорстку систему контролю якості. Основою була «професійна честь». Майстер ставив особисте тавро на виріб, беручи на себе повну відповідальність. Виготовлення браку вважалося гріхом і ганьбою, що каралося вигнанням з цеху – «громадянською смертю» для ремісника. Це була етика майстерності та особистої репутації.

Індустріальний етап (Етика правил, стандартизації та лояльності):

З появою фабрик та великих бюрократій (XIX–XX ст.) індивідуальна майстерність розчинилася в конвеєрних процесах.

Відповідальність стала розмитою. Виник феномен **«організованої безвідповідальності»**, коли за кінцевий результат не відповідає ніхто конкретно.

Домінувала **«етика лояльності»**: головною чеснотою стало підпорядкування корпоративній ієрархії. Це породило проблему «гвинтика в системі», описану Ханною Арендт як «банальність зла» – здатність нормальних людей чинити зло, просто виконуючи інструкції без моральної рефлексії.

Постіндустріальний етап (Етика співучасті та глобальної відповідальності):

У XXI ст., в економіці знань, професіонали повертають собі автономію, але отримують нові, глобальні зобов'язання.

Сфера відповідальності розширилася від діади «фахівець-клієнт» до масштабу всього людства. Зароджується **«комп'ютерна етика»** (термін Норберта Вінера), яка розглядає вплив технологій на сутність людини.

Акцент зміщується на превентивність: етика має запобігати катастрофам (техногенним, екологічним, соціальним). Діє **Принцип обережності (Precautionary Principle)**: якщо інновація несе потенційні, хоч і не доведені, ризики для суспільства, тягар доведення безпеки лежить на ініціаторі.

2. Фундаментальні принципи професійної етики

Сучасна професійна етика, незалежно від галузі, базується на чотирьох стовпах. Це не просто правила, а ціннісні орієнтири:

А) Професіоналізм і Компетентність (Professional Competence):

Це не статичний стан (наявність диплома), а динамічний процес.

Глибина розуміння: Фахівець має розуміти не лише «як» працює система, а й «чому», бачити системні зв'язки та наслідки.

Епістемічна скромність: Це імунітет проти ефекту Данінга–Крюгера. Справжній експерт усвідомлює межі своєї компетенції і готовий визнати незнання, залучивши колег, замість того щоб ризикувати проєктом через власне его.

Life-long Learning: В ІТ знання застарівають кожні 3–5 років. Відмова від навчання – це етичне порушення, оскільки некомпетентний лікар чи інженер стає джерелом небезпеки.

Б) Чесність і Добросовісність (Integrity):

Це узгодженість цінностей, слів і дій.

Це відмова від фальсифікації даних, плагіату, приховування помилок (багів) заради дотримання дедлайну.

Фідуціарна відповідальність: Фахівець діє як довірена особа клієнта, ставлячи інтереси клієнта вище за власну вигоду.

В ІТ це означає також боротьбу з «Темними патернами» (**Dark Patterns**) в дизайні – інтерфейсами, що маніпулюють поведінкою користувача (наприклад, заплутана процедура відписки).

В) Конфіденційність та Приватність:

В епоху «капіталізму стеження» (**Surveillance Capitalism**) цей принцип є лінією оборони прав людини.

Фахівець зобов'язаний не просто «не базікати», а активно захищати дані: використовувати шифрування, мінімізувати збір даних (**Data Minimization**) та протидіяти соціальній інженерії.

Порушення приватності може мати фатальні наслідки в реальному світі: від крадіжки грошей до фізичного переслідування (наприклад, через витік геолокації).

Г) Незалежність та Об'єктивність:

Здатність виносити неупереджені професійні судження, вільні від тиску.

Фахівець має керуватися фактами і стандартами, а не бажанням догодити керівництву, політичній кон'юктурі чи спонсорам.

Приклад: Системний архітектор обирає технологічний стек, виходячи з потреб проєкту, а не тому, що вендор запропонував його на дорожню конференцію.

3. Етичні дилеми у професійній діяльності

Професійна діяльність – це простір складних виборів, де часто доводиться обирати між двома цінностями (наприклад, лояльність vs правда).

Конфлікт інтересів:

Класична етична пастка. Виникає, коли вторинний інтерес (власна вигода) впливає на первинний професійний обов'язок.

Приклад «Обертювих дверей» (Revolving door): Чиновник, який регулює ІТ-галузь, планує після відставки працювати в Google. Чи буде він суворим регулятором?

Стратегія вирішення: Повне розкриття конфлікту (disclosure) та самовідвід від прийняття рішень.

Приватність проти Безпеки (Privacy vs Security):

Фундаментальна дилема сучасності.

Кейс Apple проти ФБР: Чи етично створювати «бекдор» (чорний хід) у шифруванні iPhone для розслідування теракту? Етичний консенсус ІТ-спільноти: ні, тому що математично неможливо створити бекдор *тільки* для «хороших хлопців». Слабкість у захисті використовують злочинці та диктатори, що поставить під загрозу всіх користувачів.

Вісбловінг (Whistleblowing):

Драматичний конфлікт лояльностей.

Кейс: Інженер знає, що нове ПЗ для літаків має критичну помилку, але менеджмент ігнорує звіти заради прибутку.

Викриття – це акт громадянського героїзму, який часто коштує кар'єри («вовчий білет»). Суспільство має захищати викривачів законодавчо, адже вони є «імунною системою» демократії.

Проблема подвійного призначення (Dual Use):

Технологія – це інструмент, який може бути і ліками, і зброєю.

Системи розпізнавання облич шукають зниклих дітей, але вони ж слугують інструментом тотального контролю в авторитарних режимах (система соціального кредиту).

Питання: Чи несе розробник відповідальність за те, як клієнт використає його код? Етична відповідь: так. Саме тому

співробітники Google протестували проти військового проекту Project Maven.

4. Вплив технологій та соціальна відповідальність бізнесу

Технології не є нейтральними; вони несуть у собі цінності своїх творців і трансформують суспільство.

Вплив автоматизації та ШІ:

Майбутнє праці: Автоматизація загрожує не лише «синім комірцям», а й середньому класу. Виникає етичний обов'язок компаній займатися перекваліфікацією (reskilling) працівників, яких замінюють алгоритми.

Алгоритмічне управління: Платформи типу Uber перетворюють людей на керовані додатком ресурси, позбавляючи їх суб'єктності. Це вимагає нових норм трудової етики.

Розмивання відповідальності: Хто винен у ДТП з автопілотом? Виникає «проблема багатьох рук» (problem of many hands), де важко знайти крайнього.

Корпоративна соціальна відповідальність (CSR) 2.0:

Це перехід від благодійності (як PR-інструменту) до системної етики.

Цифрова екологія (Green IT): IT-сектор споживає колосальні ресурси. Навчання однієї моделі ШІ має вуглецевий слід, як 5 автомобілів за все життя. Етичний бізнес оптимізує код і використовує «зелені» дата-центри.

Цифровий колоніалізм: Великі техкомпанії часто використовують дані користувачів з країн, що розвиваються, для навчання своїх моделей, не даючи нічого натомість. Етичний підхід вимагає справедливого обміну.

Доступність (Accessibility): Сайти та додатки мають бути зручними для людей з інвалідністю. Це не «фіча», а базове право людини на доступ до інформації.

5. Кодекси професійної етики та міжнародні стандарти

Кодекси – це «м'яке право» (soft law), яке структурує очікування спільноти.

ACM Code of Ethics: Його головний імператив – «Сприяти людському благополуччю». Він прямо забороняє дискримінацію та вимагає поваги до приватності.

IEEE Code of Conduct: Фокусується на безпеці та чесності інженерних рішень.

Роль GDPR: Європейський регламент захисту даних став глобальним «золотим стандартом» («ефект Брюсселя»), змусивши компанії по всьому світу впроваджувати принципи Privacy by Design.

Кодекси дають фахівцям «мову» для опору неетичним вимогам: «Я не можу це зробити, бо це порушує стандарт моєї професії».

Приклад (Case Study): Упередженість ШІ в Amazon

Контекст: У 2014 році Amazon спробував автоматизувати найм, створивши ШІ-рекрутера, який оцінював резюме від 1 до 5 зірок. Мета – повна об'єктивність.

Проблема: До 2015 року виявилось, що система дискримінує жінок. Вона занижувала рейтинг резюме зі словом «жіночий» (наприклад, «жіночий шаховий клуб») або назвами жіночих коледжів.

Анатомія помилки:

Історичні дані: Алгоритм вчився на резюме за 10 років. Оскільки в ІТ домінували чоловіки, ШІ «вивчив», що чоловік – це успішний кандидат.

Проксі-змінні: Навіть після видалення статі, алгоритм знаходив непрямі ознаки (стиль мовлення, хобі), що корелювали зі статтю.

Урок: Дані не є об'єктивними; вони – дзеркало минулого з усіма його несправедливостями. Автоматизація без етичного аудиту лише «бетонує» ці упередження.

Питання: Чи можливо створити «чистий» дата-сет, якщо наша мова та історія вже містять упередження?

Висновки

Професійна етика – це імунна система суспільства проти зловживань владою експертів. У світі, де технології розвиваються

швидше за закони, саме внутрішній моральний компас фахівця стає останньою лінією оборони гуманізму. Етична компетентність – це здатність бачити за рядками коду живих людей і прогнозувати соціальні наслідки своїх інженерних рішень.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Практичне завдання: Аналіз «Кодексу AI-розробника»

Проаналізуйте наведені принципи, навівши для кожного реальний або змодельований приклад порушення та його наслідків.

Таблиця 2.1. Етичні заповіді розробника штучного інтелекту

№	Принцип	Сутність та приклад порушення
1	Відповідальність	Ти відповідаєш за свій код. Не ховайся за «помилку алгоритму». <i>Приклад: Аварія Tesla Autopilot, де розробники не врахували неуважність водія.</i>
2	Прозорість	Не видавай бота за людину. <i>Приклад: Google Duplex, що дзвонив у перукарні голосом людини без попередження.</i>
3	Справедливість	Уникай дискримінації. <i>Приклад: Система COMPAS у судах США, що завищувала ризик рецидиву для афроамериканців.</i>
4	Приватність (Privacy by Design)	Захист даних «вшитий» в архітектуру. <i>Приклад: Додатки-ліхтарики, що крали контакти користувачів.</i>
5	Опір упередженості	Чисти дата-сети від стереотипів. <i>Приклад: Перекладачі, що перекладали «лікар» як «він», а «медсестра» як «вона».</i>
6	Сталий розвиток	Цифрова екологія. <i>Приклад: Навчання GPT-3 спожило енергії як 120 домогосподарств за рік.</i>
7	Епістемічна автономія	Не довіряй ШІ сліпо. <i>Приклад: Лікарі, що ігнорували симптоми пацієнта через помилку в електронній карті.</i>
8	Людино-центричність	Людина – суб'єкт, а не об'єкт. <i>Приклад: Алгоритми Amazon, що автоматично звільняли кур'єрів через смс.</i>
9	Life-long Learning	Оновлюй знання. <i>Приклад: Витік даних Equifax через використання відомої вразливості, яку адміни не виправили вчасно.</i>

2. Тестові завдання

1. Що таке професійна етика?

А. Система штрафів.

Б. Система моральних норм, що регулюють поведінку фахівців і забезпечують довіру.

В. Кримінальний кодекс.

2. Основне джерело професійної етики?

А. Закон.

Б. Синтез загальнолюдської моралі та вимог професії.

В. Статут фірми.

3. Що НЕ є принципом етики?

А. Компетентність.

Б. Прибуток будь-якою ціною.

В. Чесність.

4. Конфлікт інтересів – це:

А. Сварка з колегою.

Б. Суперечність між особистими інтересами та професійним обов'язком.

В. Політичні дебати.

5. Вплив ІІІ на етику:

А. Ніякого.

Б. Створює нові дилеми (упередженість, відповідальність).

В. Вирішує всі проблеми.

6. Сутність CSR:

А. Благодійність директора.

Б. Інтеграція соціальної відповідальності в стратегію бізнесу.

В. Виплата зарплати.

7. Мета етичних кодексів:

А. Обмежити творчість.

Б. Встановити стандарти та підвищити довіру.

В. Збільшити податки.

8. Whistleblowing – це:

А. Реклама.

Б. Викриття порушень всередині організації в інтересах суспільства.

В. Корпоратив.

9. Роль емпатії:

А. Заважає.

Б. Ключова для людиноцентричного підходу.

В. Неважлива.

10. Privacy by Design – це:

А. Гарний дизайн.

Б. Інтеграція захисту даних на етапі проєктування.

В. Приховування помилок.

3. Контрольні питання

1. Чому закону недостатньо для регулювання ІТ-сфери (проблема темпів розвитку технологій vs бюрократії)?

2. Як уникнути конфлікту інтересів на практиці (механізми декларування)?

3. Де проходить межа між національною безпекою та правом на шифрування (кейс «Apple vs FBI»)?

4. Які ризики несе генеративний ШІ для авторського права та правдивості інформації?

4. Теми для написання рефератів

1. Порівняння клятви Гіппократа та кодексу АСМ.

2. Етичний аналіз феномену Едварда Сноудена: герой чи зрадник?

3. «Капіталізм стеження» (Surveillance Capitalism) та кінець приватності.

4. Етичні виклики нейромереж: Deepfakes та дезінформація.

5. Алгоритмічна справедливість: як навчити машину бути чесною?

Ключі до тестів:

Номер питання	Правильна відповідь	Пояснення
1	2	3
1	б	Професійна етика як прикладна галузь. Вона є своєрідним «суспільним договором» і системою моральних імперативів, що забезпечують саморегуляцію професійної спільноти та встановлюють стандарти поведінки.
2	б	Фідуціарна відповідальність та принцип «не нашкодь». Це базові принципи, які вимагають від фахівця діяти в найкращих інтересах клієнта та суспільства, уникаючи конфлікту інтересів.
3	б	Темні патерни (Dark patterns) / Етичні дилеми. Це свідомо маніпулятивні рішення в дизайні інтерфейсів, які змушують користувачів робити те, що вигідно компанії, порушуючи їхню автономію.
4	б	Проблема подвійного призначення (Dual Use). Суть проблеми полягає в тому, що одні й ті ж самі технології (наприклад, алгоритми чи дрони) можуть використовуватися як на благо суспільства, так і для нанесення шкоди.
5	б	Створює нові дилеми (упередженість, відповідальність). Штучний інтелект не просто інструмент; він генерує нові етичні виклики, такі як алгоритмічна упередженість (bias) та проблема визначення того, хто несе відповідальність за рішення ШІ.
6	б	Інтеграція соціальної відповідальності в стратегію бізнесу. Корпоративна соціальна відповідальність (CSR) – це не разова благо-дійність, а системний підхід (капіталізм стейк-холдерів), коли бізнес враховує вплив на суспільство та екологію у своїй основній діяльності.
7	б	Встановити стандарти та підвищити довіру. Етичні кодекси (як-от кодекси ACM чи IEEE) є механізмами саморегуляції. Вони не обмежують творчість, а задають моральні орієнтири для фахівців і формують довіру з боку суспільства.

1	2	3
8	б	Викриття порушень всередині організації в інтересах суспільства. Whistleblowing (викри- вацтво) – це етично вмотивований крок, коли працівник повідомляє про незаконні, небезпечні або неетичні дії своєї компанії, ставлячи інтереси суспільства вище за корпоративну лояльність.
9	б	Ключова для людиноцентричного підходу. У сучасній цифровій розробці емпатія є критично важливою для розуміння потреб користувачів, запобігання шкоді та створення інклюзивних, етичних продуктів.
10	б	Інтеграція захисту даних на етапі проєкту- вання. Принцип «Privacy by Design» означає, що конфіденційність та безпека даних закладаються в саму архітектуру системи від самого початку, а не додаються як виправлення після релізу.

Тема 3. Галузі професійної та прикладної етики

План теми:

1. Поняття професійної та прикладної етики.
2. Основні галузі професійної етики: спектр відпо-
відальності.
3. Специфіка комп'ютерної етики та цифрові виклики.

Розширений глосарій термінів та понять:

Професійна етика – це кодифікована система моральних норм, принципів та правил поведінки, що регулюють діяль-
ність фахівців у певній сфері. Вона визначає стандарти профе-
сійної придатності, ставлення до праці, колег та клієнтів, базу-
ючись на ідеї служіння суспільству. Це не просто «етикет»,
а механізм саморегуляції професійної спільноти.

Прикладна етика – прагматичний напрям філософії, що
фокусується на застосуванні етичних теорій (утилітаризму,
деонтології, етики чеснот) до вирішення конкретних, часто
гострих моральних проблем сучасності (аборти, евтаназія,
смертна кара, права тварин, штучний інтелект). Вона працює
«знизу вгору» – від конкретного кейсу до принципів.

Деонтологія (від грец. *deon* – обов’язок) – етична теорія, яка стверджує, що моральність вчинку визначається дотриманням правил та обов’язків, а не наслідками. У професійному контексті це імператив: «робити те, що правильно, тому що це правильно», навіть якщо це призведе до фінансових втрат чи конфлікту з керівництвом.

Біоетика – міждисциплінарна галузь, що виникла на перетині медицини, біології, права та філософії. Вона аналізує моральні межі втручання людини в життєві процеси (від репродуктивних технологій до паліативної допомоги) в умовах бурхливого розвитку біотехнологій.

Академічна доброчесність – фундаментальна етична вимога до освітнього та наукового середовища, що базується на чесності, довірі, справедливості, повазі та відповідальності. Включає протидію плагіату, самоплагіату, фабрикації даних, списуванню та хабарництву.

Конфлікт інтересів – ситуація, в якій приватні інтереси особи (фінансові, кар’єрні, родинні) вступають у протиріччя з її службовими чи професійними обов’язками, що може поставити під сумнів неупередженість прийняття рішень.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – стратегія управління, за якої компанії добровільно інтегрують соціальні та екологічні заходи у свою комерційну діяльність, визнаючи свій вплив на суспільство, що виходить за межі простого отримання прибутку.

Потрійний критерій (Triple Bottom Line) – концепція сталого розвитку в бізнесі, згідно з якою успіх компанії вимірюється трьома показниками: фінансовим прибутком (Profit), соціальним благополуччям людей (People) та екологічною безпекою планети (Planet).

Вікіноміка (Wikinomics) – нова парадигма економіки, що базується на чотирьох принципах: відкритість, піринг (рівноправна співпраця), спільний доступ та глобальний характер діяльності. Це зміна філософії від пропріетарності до колаборації (приклад: Linux, Wikipedia).

Моральна сліпота (Moral Blindness) – психологічний стан нездатності бачити етичні виміри у власних рішеннях та діях, часто спричинений надмірною фіксацією на технічній ефективності, бюрократичних процедурах або тиску авторитету.

Технологічний детермінізм – хибне переконання, що розвиток технологій є неминучим, автономним процесом, який диктує зміни в суспільстві, і що етика може лише «наздоганяти» прогрес, а не спрямовувати його.

Вступ: Етика в епоху «Суспільства 5.?» та світу **BANI**

Ми живемо в епоху безпрецедентних змін, яку часто називають «Четвертою промисловою революцією» або переходом до «Суспільства 5.?» – концепції соціуму, де кіберпростір і фізичний простір тісно інтегровані. Однак, окрім технологічного стрибка, ми опинилися у світі, який футурологи описують аббревіатурою **BANI** (Brittle – крихкий, Anxious – тривожний, Non-linear – нелінійний, Incomprehensible – незбагненний).

У цьому контексті професійна етика перестає бути просто набором правил корпоративного етикету («не спізнюватися», «бути ввічливим» чи «дотримуватися дрес-коду»). Вона трансформується у складний навігаційний інструмент, систему «свій–чужий» та механізм виживання людства.

Професіонал XXI століття – це не просто носій технічних знань (hard skills), а й носій розвиненого **морального інтелекту (moral intelligence)**. Суспільство надає лікарям, юристам, інженерам та програмістам значну автономію, високий соціальний статус та владу над життям і даними інших людей. В обмін на це суспільство очікує гарантій не лише компетентності, а й етичності. Порушення цього негласного «суспільного договору» призводить до втрати довіри, кризи професії та жорсткого зовнішнього регулювання.

Особливо гостро це питання стоїть перед ІТ-фахівцями. Якщо раніше помилка інженера могла зруйнувати міст, то сьогодні помилка в алгоритмі соціальної мережі може дестабілізувати демократію, а вразливість у коді медичного обладнання – коштувати життя тисячам пацієнтів одночасно. Код

стає законом (*Code is Law*, як писав Лоуренс Лессіг), а отже, розробники коду стають новими законодавцями реальності, часто не усвідомлюючи цього тягаря. Для розробників програмного забезпечення це особливо актуально, оскільки ІТ-рішення дедалі частіше стають основою функціонування цих галузей (MedTech, LegalTech, FinTech).

1. Поняття професійної та прикладної етики: від теорії до практики

1.1. Співвідношення теоретичної та прикладної етики

Етику часто порівнюють з медициною. **Теоретична етика** схожа на фізіологію чи анатомію – вона вивчає будову моралі, природу добра і зла, походження совісті. Вона ставить фундаментальні, вічні питання: «Чи існує об'єктивне добро?», «Чи є людина вільною у своєму виборі?», «Що є джерелом моралі – Бог, еволюція чи розум?».

Прикладна етика схожа на клінічну медицину або хірургію. Вона бере знання теоретичної етики і застосовує їх до «лікування» конкретних суспільних проблем. Вона не запитує «Що таке справедливість взагалі?», вона запитує «Чи справедливо використовувати систему розпізнавання облич для превентивного затримання громадян?». Прикладна етика працює в «сірих зонах», де немає однозначно правильної відповіді, і часто вимагає вибору меншого з двох зол.

1.2. Еволюція професійної етики

Історично професійна етика пройшла довгий шлях розвитку:

Етап 1 (Традиційний/Цеховий): Етика зародилася в надрах середньовічних гільдій та цехів. Цехові статuti регламентували якість продукції, стосунки між майстром та учнем, забороняли недобросовісну конкуренцію. Основна мета – захист репутації цеху та монополія на ринку. Найвідоміший приклад – Клятва Гіппократа, яка була кодексом закритої касты лікарів.

Етап 2 (Інституційний/Професійний): У XIX–XX ст. з появою масових професій виникають національні асоціації (адвокатів, інженерів, лікарів). Вони розробляють формальні

кодекси, вводять ліцензування та сертифікацію. Етика стає інструментом стандартизації послуг.

Етап 3 (Глобальний/Цифровий): Сучасна етика виходить за межі професійних груп і стає міждисциплінарною (біоетика, інфоетика, екоетика). Вона регулює вплив професіоналів на глобальні процеси (клімат, права людини, цифрову нерівність). Кодекси стають міжнародними (наприклад, Кодекс АСМ для ІТ-фахівців).

1.3. Функції та структура

Професійна етика виконує три критичні функції, без яких існування професії неможливе:

Регулятивна: Забезпечує координацію дій фахівців, мінімізує хаос і конфлікти всередині колективів. Вона створює «правила гри».

Охоронна (Захисна): Захищає фахівця від зовнішнього тиску. Наприклад, лікар може відмовити поліції у видачі таємниці пацієнта, посиляючись на етичний кодекс, або журналіст може відмовитися розкривати джерело інформації. Також вона захищає суспільство від некомпетентності та зловживань фахівця.

Ідентифікаційна: Дозволяє фахівцю відчувати приналежність до спільноти («ми – лікарі», «ми – інженери», «ми – хакери»). Це підвищує мотивацію, професійну гідність та почуття відповідальності за «честь мундира».

Ключовою категорією тут є **професійний обов'язок**. У той час як *утилітаризм* часто дозволяє жертвувати інтересами меншості заради більшості, професійна *деонтологія* часто ставить інтереси конкретного клієнта/пацієнта понад усе (наприклад, адвокат захищає клієнта, навіть якщо все суспільство його засуджує; лікар лікує ворожого солдата так само якісно, як і свого).

2. Основні галузі професійної етики: спектр відповідальності

Кожна професія стикається зі своїми унікальними моральними дилемами. Розглянемо детальніше ключові галузі.

Таблиця 3.1. Детальна характеристика галузей професійної етики

Галузь етики	Ключові принципи та документи	Сучасні проблеми та дилеми (Розширено)
1	2	3
Медична етика (Біоетика)	Принципи Бошама і Чілдреса: 1. <i>Автономія</i> (право пацієнта на вибір, інформована згода). 2. <i>Не нашкодь</i> (Non-maleficence – мінімізація ризиків). 3. <i>Благодіяння</i> (Beneficence – активна допомога). 4. <i>Справедливість</i> (рівний доступ до ресурсів). Документи: Клятва Гіппократа, Нюрнберзький кодекс (проти експериментів на людях), Гельсінська декларація.	Традиційні: Аборти, евтаназія, лікарська таємниця, трансплантологія. Технологічні: «Дизайн дітей» (редагування геному CRISPR) – чи маємо ми право створювати «ідеальних людей»? Клонування, кріоконсервація, сурогатне материнство Цифрові: Телемедицина (втрата особистого контакту), кібербезпека кардіостимуляторів, використання Big Data для прогнозування епідемій (приватність vs безпека суспільства).
Юридична етика	Верховенство права, презумпція невинуватості, адвокатська таємниця, чесність перед судом, уникнення конфлікту інтересів, незалежність.	LegalTech: Чи може алгоритм виносити вирок? Алгоритмічна упередженість у системах прогнозування рецидивізму (кейс системи COMPAS у США, яка дискримінувала афроамериканців). Етика захисту: Межі захисту клієнта, який планує скоїти злочин або свідомо бреше суду. Корупція та політичний тиск на суддів.

Продовж. табл. 3.1

1	2	3
Медіаетика (Журналістська)	Свобода слова, точність, відокремлення фактів від коментарів, захист джерел, повага до приватності, соціальна відповідальність.	Епоха пост-правди: Фейкові новини, інформаційні бульбашки, дипфейки, що руйнують поняття «відеодоказу». Клікбейт vs Якість: Економічний тиск змушує медіа обирати сенсаційність замість перевірки фактів. Громадянська журналістика: Етика блогерів, які не мають професійної підготовки, але мають мільйонні аудиторії.
Педагогічна етика	Педагогічний такт, академічна доброчесність, дитиноцентризм, справедливість оцінювання, гуманізм.	Цифрова освіта: Етика використання генеративного ШІ (ChatGPT) студентами – це допомога чи шахрайство? Кібербулінг у шкільних чатах та відповідальність учителя. Приватність даних учнів на освітніх платформах. Емоційне вигорання вчителів.
Ділова етика (Бізнес-етика)	Чесна конкуренція, дотримання контрактів, прозорість. Теорія стейкхолдерів: бізнес відповідальний не лише перед акціонерами (shareholders), а й перед працівниками, клієнтами та громадою.	ESG (Environmental, Social, Governance): Інвестори все частіше вимагають екологічності та інклюзивності. «Грінвошинг»: Імітація екологічності заради маркетингу. Gig-економіка: Етичність алгоритмічного управління кур'єрами (Uber, Glovo), які формально не є працівниками і позбавлені соцзахисту.

Продовж. табл. 3.1

1	2	3
Інженерна етика	Paramountcy clause: Безпека, здоров'я та добробут громадськості є найвищим пріоритетом (вище за лояльність до роботодавця). RRI (Responsible Research and Innovation): передбачення наслідків ще на етапі розробки.	Dual-use dilemma: Технології подвійного призначення (наприклад, дрони для доставки та для війни, розпізнавання облич для безпеки та для репресій). Заплановане старіння техніки: Створення товарів, що швидко ламаються. Техногенні катастрофи: Кейс Boeing 737 MAX (економія на безпеці ПЗ) або Therac-25 (помилка в коді, що вбила пацієнтів радіацією).

3. Специфіка комп'ютерної етики та цифрові виклики

Комп'ютерна етика – це унікальна галузь, оскільки комп'ютери мають «логічну пластичність»: їх можна запрограмувати на будь-яку дію, від порятунку життя до його знищення. Це створює «політичні та етичні вакууми», де старі правила не діють, а нові ще не написані.

3.1. Модель PAPA (Річард Мейсон, 1986)

Ця класична модель, розроблена на зорі комп'ютерної ери, сьогодні наповнюється новим, часто загрозливим змістом:

Приватність (Privacy):

Суть: Право особи контролювати доступ до інформації про себе.

Нові виклики: **Парадокс приватності** (користувачі заявляють, що цінують приватність, але легко віддають біометричні дані за маску в Instagram). **Наглядний капіталізм** (термін Шошани Зубофф): бізнес-модель Google та Facebook, що базується на вилученні та монетизації поведінкових даних користувачів. Інтернет речей (IoT) перетворює наші домівки на системи тотального стеження.

Точність (Accuracy):

Суть: Відповідальність за правильність та актуальність даних.

Нові виклики: Хто відповідає, якщо помилка в базі даних банку помилково зробить вас банкрутом? Проблема **Filter Bubbles** (інформаційних бульбашок) та алгоритмічної поляризації суспільства, коли алгоритми показують нам лише те, що ми хочемо бачити, радикалізуючи погляди. Діпфейки роблять неможливим розрізнення правди та вигадки, підриваючи основи демократії.

Власність (Property):

Суть: Інтелектуальна власність у цифрову епоху.

Нові виклики: Цифрове піратство як норма життя. Етичність навчання генеративних нейромереж (Midjourney, Stable Diffusion) на роботах живих художників без їхньої згоди та компенсації. Феномен NFT та віртуальної власності у метавсесвітах. Рух Open Source як етична альтернатива пропрієтарному ПЗ.

Доступність (Accessibility):

Суть: Право кожного на доступ до інформаційних ресурсів.

Нові виклики: **Цифровий розрив (Digital Divide)** не лише технічний (наявність інтернету), а й компетентнісний (вміння ним користуватися). Веб-доступність для людей з порушеннями зору, слуху, моторики. Проблема мережевого нейтралітету (чи можуть провайдери сповільнювати певні сайти).

3.2. Етика Штучного Інтелекту (AI Ethics)

Це зона найбільшої етичної напруги сучасності.

Алгоритмічна упередженість (Bias): ШІ не є нейтральним. Він наслідує історичні забобони людей, на чийх даних він навчався. Приклади: расова дискримінація в системах розпізнавання облич, гендерна дискримінація при автоматизованому наймі на роботу.

Прозорість та пояснюваність (Explainability/XAI): Проблема «Чорної скриньки» (Black Box). Сучасні нейромережі настільки складні, що навіть розробники не розуміють, як

саме вони приймають рішення. Якщо ми не знаємо, чому ШІ відмовив у кредиті або рекомендував операцію, ми не можемо довіряти системі та оскаржувати її рішення.

Проблема контролю (Value Alignment): Як гарантувати, що цілі надрозумного ШІ співпадатимуть з людськими цінностями? Відомий уявний експеримент Ніка Бострома про «Скріпковий максимізатор» показує, що ШІ, запрограмований просто «робити скріпки», може знищити людство, переробивши його на сировину, якщо не матиме закладених етичних обмежень.

3.3. Техноетика та відповідальність

Виникає поняття «морального зносу» технологій – коли технологія стає етично неприйнятною ще до того, як фізично зламається (наприклад, енергозатратний майнінг криптовалют під час кліматичної кризи). Концепція «**Tech-humanism**» закликає ставити людину, а не ефективність чи прибуток, у центр технологічного прогресу.

Висновки

Професійна етика в ХХІ столітті трансформувалася з набору корпоративних правил у глобальну систему виживання. Технологічний детермінізм («технології розвиваються самі по собі, ми не можемо їх зупинити») є хибним та небезпечним підходом. Саме етичний вибір розробників, інженерів, юристів та лікарів на кожному етапі визначає траєкторію майбутнього. Інтеграція принципів *Ethics by Design* (етика на етапі проектування) та *Privacy by Design* є єдиним шляхом до створення гармонійного цифрового суспільства, де технології служать людині, а не поневолюють її.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК: Складні кейси та завдання

Завдання 1. Поглиблений аналіз кейс-стаді

(Робота в групах)

Проаналізуйте наведені ситуації. Для кожного кейсу визначте конфлікт цінностей, ідентифікуйте всіх стейкхолдерів та запропонуйте план дій.

Кейс А. «Чорна скринька» в онкології.

Система ІІІ, що використовує глибоке навчання, рекомендує для пацієнта з рідкісною формою раку експериментальну, агресивну схему лікування. Статистично ця система показує 95 % ефективності, але вона є «чорною скринькою» – лікарі не можуть зрозуміти логіку, чому обрано саме цей препарат, який суперечить традиційним протоколам. Пацієнт наляканий і вимагає пояснень.

Ускладнення: Препарат дуже дорогий і не покривається страховкою без чіткого медичного обґрунтування лікаря.

Питання 1: Чи має право лікар призначити лікування, механізм якого він не розуміє? (Конфлікт: Благодіяння vs Професійна автономія/Компетентність).

Питання 2: Як пояснити ситуацію пацієнту, дотримуючись принципу інформованої згоди, не підриваючи довіру до медицини?

Питання 3: Хто буде нести юридичну та моральну відповідальність у разі смерті пацієнта від непередбачуваних побічних ефектів?

Кейс Б. Whistleblowing та корпоративна лояльність.

Молодший розробник у великій соцмережі виявляє, що новий алгоритм рекомендацій контенту свідомо налаштований на провокування гніву та політичної поляризації користувачів, оскільки це підвищує час перебування на сайті (Engagement rate) та прибутки від реклами. Він повідомляє про це СТО (технічному директору), але отримує відповідь: «Ми діємо в межах закону, наша мета – прибуток акціонерів. Якщо тобі не подобається – звільняйся». Розробник має іпотеку і вагітну дружину, а в його контракті є жорсткий пункт NDA (нерозголошення комерційної таємниці).

Питання 1: Застосуйте утилітарний підхід (підрахунок загальної користі/шкоди для суспільства) та деонтологічний підхід (обов'язок дотримуватися контракту) до цієї ситуації. Чи відрізнятимуться висновки?

Питання 2: Чи існують варіанти дій між «мовчати» та «злити дані в пресу»? (Наприклад, внутрішній саботаж, використання анонімних каналів, звернення до регулятора).

Питання 3: Як цей кейс ілюструє концепцію «Банальності зла» Ханни Арендт у корпоративному середовищі (виконання наказів без роздумів про наслідки)?

Завдання 2. Рольова гра «Етичний комітет майбутнього»

Студенти об'єднуються в групи по 4–5 осіб. Кожна група представляє Етичний комітет транснаціональної корпорації.

Сценарій: Компанія розробила технологію «Цифрове безсмертя» – можливість завантажити свідомість померлої людини в чат-бот на основі її листування, голосу та відео.

Завдання: Розробити «Етичний кодекс використання Цифрових Двійників».

Обов'язкові пункти для обговорення:

Чи потрібна чітко задокументована згода людини за життя, чи достатньо згоди родичів? (Принцип автономії).

Кому належать права власності на «двійника» – родичам, компанії чи це окремий суб'єкт? (Власність).

Чи можна використовувати «двійника» для реклами, заробітку чи створення нового контенту? (Гідність).

Чи має право «двійник» бути видаленим («померти вдруге»)?

Завдання 3. Тестовий контроль (Самоперевірка)

1. Що є основним предметом вивчення деонтології?

- а) Чесноти характеру та особисті якості.
- б) Професійний обов'язок, дотримання правил та моральних імперативів.

в) Пошук щастя та максимізація задоволення (гедонізм).

г) Історія розвитку моральних вчень та звичаїв.

2. Яка категорія НЕ входить до моделі PAPA Річарда Мейсона?

- а) Privacy (Приватність).
- б) Accuracy (Точність).
- в) Profitability (Прибутковість).
- г) Accessibility (Доступність).

3. Ситуація «конфлікту інтересів» виникає, коли:

- а) Приватні інтереси фахівця можуть вплинути на його професійну об'єктивність.

б) Фахівець має недостатню кваліфікацію для виконання роботи.

в) Клієнт відмовляється оплачувати послуги через їхню низьку якість.

г) Виникає професійна дискусія між колегами щодо методів роботи.

4. Принцип «не нашкодь» (Primum non nocere) є фундаментальним для:

а) Юридичної етики (адвокатури).

б) Медичної етики (біоетики).

в) Журналістської етики.

г) Ділової етики (менеджменту).

5. Що таке «академічна доброчесність»?

а) Вміння швидко знаходити інформацію в Google та Вікіпедії.

б) Сукупність принципів чесності, довіри та поваги до інтелектуальної власності в освітньому процесі.

в) Ввічливе та шанобливе ставлення до адміністрації навчального закладу.

г) Регулярне відвідування всіх лекційних занять та семінарів.

6. Яка головна етична проблема пов'язана з використанням «Big Data»?

а) Висока вартість серверів та енерговитрати на їх охолодження.

б) Порушення приватності, можливість маніпуляцій поведінкою та стеження.

в) Технічна складність аналізу неструктурованих даних.

г) Нестача кваліфікованих фахівців Data Science на ринку праці.

7. Хто, згідно з більшістю етичних кодексів, несе кінцеву відповідальність за роботу алгоритму ШІ?

а) Сам алгоритм (як автономний цифровий суб'єкт).

б) Людина (розробник, оператор, користувач) – концепція Human-in-the-loop.

в) Ніхто, це вважається форс-мажорною обставиною непереборної сили.

г) Виробник комп'ютерного обладнання («заліза»).

8. Поняття «скляна стеля» (glass ceiling) у діловій етиці стосується:

а) Сучасного архітектурного стилю офісних будівель.

б) Невидимих бар'єрів, що обмежують кар'єрний ріст певних соціальних груп.

в) Крихкості ділових угод у фінансовому секторі під час кризи.

г) Законодавчого обмеження максимального розміру прибутку корпорацій.

9. Що таке «джинса» у журналістській етиці?

а) Неформальний стиль одягу журналіста під час репортажу.

б) Прихована реклама або замовний матеріал, поданий під виглядом об'єктивної новини.

в) Жаргонна назва ексклюзивного, скандального інтерв'ю.

г) Чесне та неупереджене журналістське розслідування корупції.

10. Інженерна етика вимагає від фахівця ставити на перше місце:

а) Максимізацію прибутку компанії та акціонерів.

б) Беззаперечне виконання вказівок безпосереднього керівника.

в) Безпеку, здоров'я та добробут громадськості (Paramountcy clause).

г) Швидкість виконання проєкту та дотримання жорстких дедлайнів.

Контрольні питання для самопідготовки:

1. У чому полягає фундаментальна різниця між теоретичною та прикладною етикою? Наведіть приклади, як одна й та сама теорія (наприклад, утилітаризм) працює в різних ситуаціях.

2. Які основні принципи біоетики (за Бошамом і Чілдресом) ви знаєте і як вони можуть конфліктувати між собою?

(Наприклад, автономія пацієнта vs благодіяння лікаря в ситуації примусового лікування).

3. Як концепція конфлікту інтересів реалізується в юридичній етиці та які існують механізми її врегулювання (самовідвід, розкриття інформації)?

4. Які основні етичні виклики стоять перед сучасною інженерією (проблема подвійного використання, відповідальність за продукт)?

5. Охарактеризуйте модель РАРА у комп'ютерній етиці. Чому питання «власності» трансформується в епоху генеративного ШІ?

6. Чому проблема алгоритмічної упередженості є важливою для розробників ПЗ? Наведіть приклади соціальних наслідків (дискримінація в кредитуванні, правосудді, наймі).

7. Що таке концепція «Tech-humanism» і як вона пропонує вирішувати конфлікт між ефективністю технологій та людськими цінностями?

Теми для поглиблених рефератів та есе

1. «Проблема вагонетки» для безпілотних авто: аналіз законодавчих ініціатив різних країн (Німеччина vs США) та етичних алгоритмів.

2. Етичні аспекти трансгуманізму: де межа між лікуванням людини та її «покращенням» (human enhancement)? Кіборгізація та нерівність.

3. Феномен «whistleblowing»: героїзм чи зрада? Порівняльний аналіз кейсів Едварда Сноудена, Челсі Меннінг та Френсіс Хауген (Facebook Files).

4. Авторське право в епоху AI Art: чи належить картина, створена Midjourney, комусь? Юридичні прецеденти та етичні погляди на творчість машин.

5. Цифровий колоніалізм: як технологічні гіганти експлуатують дані країн, що розвиваються, та нав'язують свої цінності.

КЛЮЧІ ВІДПОВІДЕЙ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

До Завдання 1 (Кейси)

Кейс А (Медицина і «Чорна скринька»):

Аналіз: Конфлікт між ефективністю (утилітаризм: «це врятує життя») та прозорістю/довірою (деонтологія: «пацієнт має знати»).

Рішення: Лікар не має права застосовувати метод, який він не може обґрунтувати, оскільки це порушує принцип професійної компетентності та інформованої згоди. ІІІ має залишатися у ролі радника. Якщо лікар сліпо довіряє «чорній скриньці», він перекладає моральну відповідальність на алгоритм, що є неприпустимим. Необхідно вимагати від розробників впровадження ХАІ (пояснюваного ІІІ).

Кейс Б (Whistleblowing):

Аналіз: Конфлікт лояльності (до компанії) та суспільного обов'язку.

Етична оцінка: Інженерні кодекси (IEEE, ACM) однозначно ставлять благо суспільства вище за інтереси роботодавця. Алгоритм, що *свідомо* розпалює ворожнечу заради прибутку, є неетичним (порушення принципу «Не нашкодь»).

Дії: 1. Задokumentувати проблему. 2. Вичерпати всі внутрішні канали (звернутися до вищого керівництва, етичного комітету, омбудсмена). 3. Якщо це не діє і загроза серйозна – whistleblowing є виправданим.

Ризики: Звільнення, судові позови («SLAPP-позови»), психологічний тиск. Але мовчання робить розробника співучасником (співвиконавцем) неетичної дії.

До Завдання 3 (Тести)

№ питання	Правильна відповідь	Коментар
1	б	Деонтологія (Кант) – це етика обов’язку, правил і принципів, незалежно від наслідків.
2	в	Profitability (Прибутковість) не є частиною етичної моделі PAPA, це економічний показник.
3	а	Суть конфлікту інтересів – у зіткненні особистого та професійного (наприклад, лікар рекламує ліки фірми своєї дружини).
4	б	«Не нашкодь» – базовий принцип біоетики, що походить ще з античності (лат. <i>Primum non nocere</i>).
5	б	Академічна доброчесність – це фундамент науки, що протистоїть плагіату та обману.
6	б	Big Data загрожує анонімності, оскільки дозволяє деанонімізувати особу за непрямими ознаками.
7	б	Human-in-the-loop: людина завжди повинна контролювати ШІ і нести відповідальність за його дії.
8	б	«Скляна стеля» – дискримінація, яка формально відсутня, але фактично не дає жінкам/меншинам займати топ-посади.
9	б	«Джинса» – це обман читача, порушення стандарту відокремлення реклами від редакційного контенту.
10	в	Paramountcy clause – «пункт про верховенство» безпеки суспільства у кодексах інженерів (NSPE, IEEE).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1. Рубрика оцінювання есе/реферату з професійної етики

Критерій	Високий рівень (Відмінно)	Середній рівень (Добре)	Низький рівень (Задовільно)	Недост. рівень (Незадовільно)
1	2	3	4	5
1. Розуміння теми та глибина аналізу	Глибоке, системне розуміння проблеми. Чітка теза, аргументована фактами, статистикою та теорією. Оригінальність та самостійність думки.	Добре розуміння теми. Теза присутня, але аргументація дещо стандартна або поверхнева.	Поверхнєве розуміння. Теза нечітка або відсутня. Робота має описовий (реферативний) характер без аналізу.	Тема не розкрита. Відсутність аналізу. Набір непов'язаних фактів.
2. Використання етичних теорій	Коректне та доречне застосування професійних етичних концепцій (утилітаризм, деонтологія, етика чеснот, теорія справедливості).	Загальне згадування етичних теорій без глибокої прив'язки до контексту конкретної проблеми.	Помилки у визначенні або застосуванні етичних понять. Плутанина в термінології.	Відсутність будь-яких посилань на етичні теорії та принципи.

Продовж. табл А.1

1	2	3	4	5
3. Цифрова грамотність та етика (Digital Ethics)	Глибокий аналіз цифрових ризиків (приватність, bias, безпека). Чітко визначає межі та роль людини («Human-in-the-loop»).	Орієнтується в сучасних трендах (ШІ, кібербезпека). Розуміє необхідність верифікації даних, але не завжди бачить системні, довгострокові ризики.	Обмежене розуміння впливу технологій на етику. Використовує загальні фрази про «користь або шкоду ШІ» без конкретики та прикладів.	Повна відсутність розуміння специфіки цифрової етики та сучасних технологічних викликів.
4. Критичне мислення та рефлексія	Здатність розглянути проблему з різних точок зору (multiperspectivity). Усвідомлення складності етичних дилем (відсутність «чорно-білого» мислення).	Спроба аналізу, але переважає односторонній погляд. Недостатня рефлексія щодо альтернативних рішень.	Відсутність власної позиції або некритичне копіювання чужих думок. Стереотипне мислення.	Плагіат (академічна недобросовісність) або повна відсутність критичного аналізу.
5. Логіка, структура та академічний стиль	Текст чітко структурований (вступ, аргументація, висновки). Вдале використання професійної лексики. Посилання оформлені згідно з ДСТУ 8302:2015.	Логічна послідовність загалом витримана. Стиль академічний, проте є незначні стилістичні огріхи або помилки в оформленні джерел.	Структура хаотична, думки повторюються або перескакують. Стиль ближчий до побутового/публіцистичного. Джерела вказані не за стандартом.	Текст неструктурований, важкий для сприйняття. Відсутність списку джерел або некоректне цитування.

Методичні рекомендації щодо використання рубрики:

Для самооцінювання: Перед здачею роботи наполегливо рекомендується перевірити власний текст за цими критеріями. Це розвиває навички саморефлексії та епістемічну відповідальність студента.

Для зворотного зв'язку: Викладач використовує цю таблицю як чек-лист для надання конструктивного та прозорого фідбеку, вказуючи на сильні сторони та зони росту.

Тема 4. Етикет як соціальне явище

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ:

1. Концептуалізація, структурна організація та соціальні функції етикету. Соціокультурна природа етикету як механізму ненасильницької нормативної регуляції, засобу мінімізації соціальної ентропії, інструменту «управління враженням» (*impression management*) та механізму легітимації соціальної ієрархії через символічне насильство та культурне відтворення.

2. Історичний генезис етикету: від системи табу до дипломатичного протоколу. Еволюційна трансформація поведінкових імперативів у контексті цивілізаційного поступу: від магічного синкретизму до раціоналізації, зміни соціополітичних парадигм та процесу «психогенезу» цивілізованої людини (інтерналізація контролю афектів, підвищення «порогу сором'язливості»).

3. Типологізація етикету та новітні виклики. Специфіка цифрового етикету (нетикету) в умовах розмивання меж приватності, феномен «гіперпідключеності», концепція «алгоритмічної істини», деонтологія взаємодії зі штучним інтелектом та проблема розмивання меж юридичної та моральної відповідальності у складних гетерогенних (людино-машинних) системах.

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ:

Етикет – дефініюється як складна, багатовимірна, історично детермінована соціальна система та сукупність кодифікованих приписів поведінки, що імперативно регламентують

зовнішні прояви міжособистісних інтеракцій (комунікативні патерни, вербальні та невербальні форми звертання, вітання, манери, проксеміку, дрес-код) у межах різних соціальних страт. Етикет інтерпретується як розгалужена семіотична система соціальної взаємодії, що забезпечує кодування та декодування статусу, інтенцій та диспозицій учасників комунікації, уможливорюючи уникнення конфліктів без застосування механізмів прямого фізичного або психологічного примусу. У соціологічному вимірі (відповідно до теорії П. Бурдьє) етикет розглядається як форма об'єктивованого культурного капіталу, що не лише легітимізує соціальну диференціацію, а й слугує ефективним фільтром та бар'єром для вертикальної соціальної мобільності сторонніх агентів, які не володіють відповідним габітусом, закріплюючи таким чином класові кордони та відтворюючи соціальну структуру.

Церемоніал – тлумачиться як суворо встановлений, детально регламентований, сценарно організований порядок проведення урочистих офіційних актів державного, конфесійного або міжнародного значення (коронацій, інавгурацій, ратифікації міжнародних угод, дипломатичних прийомів, вручення вірчих грамот). Функціональне призначення церемоніалу полягає не лише в естетизації процесу, а й у семіотичному підкресленні величі моменту, легітимації владних повноважень через їх візуалізацію («перформативність влади»), сакралізації інституту влади та символічній фіксації високого ієрархічного статусу учасників дійства. Церемоніал забезпечує онтологічну стабільність політичного та соціального порядку шляхом ритуального відтворення колективних уявлень та демонстрації єдності спільноти перед обличчям сакральних символів, перетворюючи абстрактну владу на видиму реальність.

Ритуал – визначається як глибоко символічна, часто сакралізована стереотипна форма поведінки, що сформувалася в процесі історичного розвитку спільноти як адаптивна реакція на екзистенційні виклики та кризи (смерть, війна, зміна сезонів, ініціація). У структурній організації ритуалу форма

виконання дії (процесуальність) превалює над її утилітарним змістом, оскільки вона слугує транслятором фундаментальних культурних кодів, аксіологічних настанов соціуму та забезпечує інтергенераційну наступність і соціальну згуртованість (наприклад, ритуал академічної ініціації або складання військової присяги). Ритуал трансформує хаос індивідуальних афектів у впорядкований космос соціального буття, знижуючи рівень колективної тривожності, каналізуючи агресію та інтегруючи індивіда у спільноту через спільне переживання сакрального та підтвердження групової ідентичності.

Нетикет (Netiquette) – (від англ. *network etiquette*) трактується як неписаний, але конвенційно визнаний глобальний суспільний договір стосовно нормативів комунікації в мережі Інтернет та інших цифрових середовищах. Ця нормативна система телеологічно спрямована на нівелювання специфічних деструктивних бар'єрів віртуальної комунікації (анонімність, асинхронність, десинхронізація, відсутність паралінгвістичних сигналів, ефект онлайн-розгальмування), мінімізацію проявів цифрової девіантності (кібербулінгу, тролінгу, флеймінгу, доксінгу, сталкінгу) та оптимізацію ефективності дистанційної професійної та соціальної інтеракції в умовах перманентної «інфодемії», інформаційного перенасичення та дефіциту уваги. Нетикет виступає інструментом гуманізації техногенного середовища.

Епістемічна відповідальність – постулюється як імперативний моральний та інтелектуальний обов'язок суб'єкта пізнання здійснювати критичну верифікацію інформації перед її когнітивною інтеріоризацією та подальшим розповсюдженням. В умовах інформаційного суспільства та епохи постправди (*post-truth era*), що характеризується ерозією критеріїв істинності та домінуванням емоцій над фактами, це кваліфікується як ключова громадянська чеснота та базова професійна компетенція. Вона запобігає контамінації інформаційної екосистеми недостовірними даними, когнітивними викривленнями («ехо-камерами», «бульбашками фільтрів»),

пропагандистськими наративами та вірусним контентом сумнівної якості, забезпечуючи «гігієну ноосфери» та збереження довіри до інститутів експертного знання.

Моральна зона зминання (Moral Crumple Zone) – соціотехнічний концепт, впроваджений Мадлен Еліш для опису феномену у складних гетерогенних (антропотехнічних) системах, за якого відповідальність за дисфункцію або аварію автоматизованої системи несправедливо, автоматично та безальтернативно делегується людині-оператору. Людина у такій конфігурації виконує функцію «буфера» (або «папа-відбувайла»), що абсорбує юридичні та моральні наслідки недосконалості технології, навіть за умов відсутності реальних важелів контролю над технологічним процесом у критичний момент. Це призводить до глибокої правової колізії та етичної несправедливості, оскільки агентність (здатність діяти) передається машині, а відповідальність залишається виключно антропоцентричною, створюючи ситуацію «відповідальності без контролю».

ВСТУП

У межах буденної, нерефлексивної свідомості феномен етикету нерідко піддається невиправданому редукціоністському тлумаченню, зводячись до сукупності архаїчних, декоративних приписів стосовно столового етикету, правил поклону чи вибору гардеробу. Таке спрощення ігнорує глибинну соціальну природу явища. Втім, з позицій академічної соціології, культурології та соціальної філософії, етикет розглядається як фундаментальний, системоутворюючий механізм соціальної регуляції, функціональне навантаження якого виходить далеко за межі побутової ввічливості. Він являє собою універсальну знакову систему, своєрідний «соціальний адгезив» та «мастило», що уможливорює передбачувану, безпечну та ефективну взаємодію суб'єктів з відмінним культурним, професійним та світоглядним бекграундом. Без цієї нормативної бази соціальна тканина була б піддана ризику неминучої дезінтеграції внаслідок перманентних міжособистісних колізій та «війни всіх

проти всіх» (*bellum omnium contra omnes* у термінах Т. Гоббса), оскільки природний егоїзм індивідів та конкуренція за ресурси не стримувалися б конвенційними рамками та ритуалізованими формами поведінки.

У сучасному глобалізованому та високотехнологічному соціумі етикет набуває статусу стратегічного інструменту управління соціальним капіталом, професійною репутацією та корпоративними правовими ризиками. Ввічливість та неухильне дотримання протоколу трансформуються у довіру, а довіра, в свою чергу, конвертується в економічні преференції, лояльність партнерів та зниження транзакційних витрат (часу та ресурсів на перевірку надійності партнера). Наразі спостерігається глобальний парадигмальний зсув: в епоху, коли «алгоритмічна істина» (**Algorithmic Truth**) – когнітивна схильність надавати апіорний пріоритет рішенням автоматизованих обчислювальних систем над людськими судженнями – стає домінуючим фактором прийняття управлінських рішень, етикет еволюціонує в комплексну систему «цифрової цивілізованості» (**Digital Civility**). Ця нова деонтологія покликана не лише регламентувати міжособистісну інтеракцію в цифровому середовищі, а й забезпечувати захист епістемічного простору від маніпулятивних впливів, чітко демаркувати етичні межі колаборації зі штучним інтелектом та консервувати базові гуманістичні цінності (емпатію, гідність, автономію) в умовах тотальної автоматизації та алгоритмізації соціальних процесів.

1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ, СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ЕТИКЕТУ

Етимологічний генезис терміну «етикет» (від фр. *étiquette* – ярлик, етикетка, напис) безпосередньо пов'язаний з придворним протоколом часів французького монарха Людовика XIV («Короля-Сонця»). Відвідувачам Версальського палацу в імперативному порядку надавалися спеціальні картки (етикетки) з детальним реєстром приписів поведінки (локалізація в просторі, допустимі форми звертання, перелік заборонених зон садово-паркового ансамблю). Порушення цих приписів не

важалося простою неввічливістю, а кваліфікувалося як зазіхання на сакральну велич монарха та державний устрій, що тягло за собою суворі репресивні санкції: від кар'єрних обмежень та соціального ostracismu до вигнання або позбавлення волі. Водночас, саме явище соціальної регуляції має значно глибше онтологічне та історичне коріння, супроводжуючи людство від моменту виникнення первісних табу, спрямованих на стримування руйнівної внутрішньовидової агресії, регламентацію шлюбних відносин задля виживання популяції та встановлення первинного ієрархічного порядку в архаїчних спільнотах.

Аксіологічним базисом сучасного етикету виступають філософські принципи гуманізму, соціальної доцільності, естетичної довершеності та, насамперед, категоричний імператив поваги до людської гідності як абсолютної, невідчужуваної цінності. Згідно з постулатами Іммануїла Канта, ввічливість кваліфікується як «чеснота видимості» або «дозволена видимість» (*Schein*), що гармонізує спільне людське існування, нівелюючи прояви егоїзму та тваринних інстинктів, навіть за відсутності щирої внутрішньої прихильності суб'єктів один до одного. Це дозволяє зберігати соціальний мир у плюралістичному суспільстві.

Структурно етикет являє собою складну діалектичну єдність двох взаємопов'язаних компонентів, розрив яких призводить до дисфункції комунікації та когнітивного дисонансу:

Морально-етичний зміст (Внутрішня культура): ґрунтується на універсальному «Золотому правилі моральності» – імперативі реципрокності у ставленні до інших («водься з іншими так, як хочеш, щоб поводитися з тобою»). До цього компоненту відносяться такі категорії, як емпатія (здатність співпереживати), тактовність (відчуття міри), доброзичливість, толерантність до інакшості та повага до автономії особистості. Цей аспект забезпечує етичну легітимність та гуманістичне наповнення поведінкових актів, трансформуючи механічне виконання правил у свідомий акт поваги та визнання суб'єктності Іншого.

Естетична форма (Зовнішня культура): включає кодифіковані манери, кінесику (мову тіла), міміку, дотримання ситуативного дрес-коду, культуру мовлення, знання протокольних формальностей та символічних кодів. За умови відсутності внутрішнього морального змісту форма деградує до рівня рафінованого лицемірства та інструменту маніпуляції, тоді як без належної форми навіть високоморальний зміст залишається нереалізованою, соціально незрозумілою інтенцією. Гармонізація форми та змісту є необхідною умовою ефективної та екологічної соціальної інтеракції, що дозволяє суб'єкту успішно здійснювати «управління враженням» (за І. Гофманом) та підтримувати бажаний соціальний статус.

Деталізація та аналіз основних функцій етикету в професійній та соціальній діяльності:

Регулятивна функція (Функція соціального контролю та стабілізації). Полягає у встановленні жорстких нормативних рамок, що розмежовують дозволену та девіантну поведінку, шляхом створення готових, перевірених часом поведінкових алгоритмів для стандартних ситуацій (знайомство, вирішення конфлікту, ведення переговорів, висловлення співчуття). Це усуває необхідність постійного, енергозатратного узгодження правил взаємодії «тут і зараз», що призводить до значного зниження рівня соціальної ентропії, психологічної напруги та потенційної конфліктогенності. Етикет діє як механізм превентивного усунення агресії, заміщуючи пряме насильство символічним обміном знаками поваги та визнання статусу.

Комунікативна функція (Фатична функція). Стандартизовані формули ввічливості (вітання, висловлення подяки, вибачення, звертання, *small talk*) виконують роль «соціального лубриканта» та інструменту встановлення мета-комунікативного контакту. Згідно з теорією Броніслава Малиновського, фатичне спілкування не завжди несе значне інформаційне навантаження, проте воно є критично важливим для сигналізування про готовність до комунікації, безпеку намірів та

визнання суб'єктності контрагента. Це сприяє подоланню первинного відчуження та комунікативних бар'єрів, зняттю захисних механізмів психіки та структуруванню діалогу в часі та просторі, перетворюючи потенційно загрозливий контакт на кооперативний акт взаємодії.

Ідентифікаційна та стратифікаційна функція (Функція соціальної диференціації та ексклюзії). Етикет функціонує як надійна семіотична система розпізнавання «свій–чужий». Володіння специфічним, нюансованим етикетом (дипломатичним, академічним, медичним, корпоративним) слугує безпомилковим маркером належності особи до певної професійної страти або елітарної соціальної групи. Порушення етикетних норм, навіть незначне, може стати потужним інгібітором кар'єрного зростання («скляна стеля») та причиною соціального виключення, незалежно від рівня фахової кваліфікації чи інтелектуальних здібностей. Як зазначав П'єр Бурдьє, вишукані манери та смак є невід'ємною частиною класового габітусу, що відтворює соціальну нерівність та закріплює класові відмінності на тілесному рівні, здійснюючи «символічне насильство» над тими, хто цим кодом не володіє, змушуючи їх відчувати свою меншовартість та «недоречність».

Етична та естетична функція (Аксіологічна функція). Етикет детермінує загальний моральний клімат у колективі та задовольняє притаманну людині екзистенційну потребу в естетизації повсякденних взаємин. Вихована особистість реалізує поведінкові моделі не лише коректно з технічної точки зору, але й витончено, мінімізуючи дискомфорт для оточення (реалізуючи принцип «комфортно мені – комфортно зі мною»), що перетворює спілкування на естетично привабливий перформанс. Це сприяє формуванню позитивного іміджу та збереженню «обличчя» (в термінах І. Гофмана), що є критично важливим для соціального виживання та психологічного благополуччя індивіда в умовах публічності.

2. ІСТОРИЧНИЙ ГЕНЕЗИС ЕТИКЕТУ: ВІД СИСТЕМИ ТАБУ ДО ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ

Історія етикету розглядається не як хаотична зміна мод, а як дзеркальне відображення цивілізаційного поступу та процесу «цивілізації» (у термінах Норберта Еліаса, який описував поступове приборкання афектів, раціоналізацію інстинктів та перехід від зовнішнього примусу до внутрішнього самопримусу). Це складний еволюційний процес адаптації соціальних норм до фундаментальних трансформацій політичного устрою, технологічного укладу та світоглядних парадигм. Еволюцію етикету доцільно періодизувати за такими ключовими етапами:

Давні часи (Архаїка та Античність).

На ранніх етапах соціогенезу спостерігався синкретизм етикету – його нерозривний, органічний зв'язок з магічними, міфологічними та релігійними практиками. Порушення ритуалу (наприклад, регламенту гостинності або сакральної трапези) кваліфікувалося не як тактична помилка, а як онтологічний гріх та образа божественних сил, здатна накликати метафізичне лихо на весь колектив. В античній Греції сформувався високий педагогічний ідеал «**калокагатії**» – гармонійного, нерозривного поєднання фізичної досконалості та моральної доброчесності як мети виховання громадянина полісу. Інститут «ксенії» (ритуальної гостинності) виступав прототипом міжнародного права, гарантуючи безпеку чужинцям, які перебували під захистом Зевса. Римська традиція доповнила цю концепцію юридичною визначеністю, концептами громадянського обов'язку (*officium*), суворой дисципліни (*disciplina*) та підпорядкування приватних інтересів особистості інтересам Держави (*res publica*), що заклало підвалини західного правового етикету.

Середньовіччя.

Дана епоха характеризувалася жорсткою становою стратифікацією та домінуванням теоцентричного світогляду. Етикет виконував утилітарну функцію візуальної та поведінкової

демаркації станів (феодалів, кліру, селянства), запобігаючи розмиванню соціальної ієрархії. Домінуючим етичним регулятивом був **лицарський кодекс честі**, що вимагав особистої доблесті, беззаперечної васальної вірності та сакралізованого, куртуазного служіння Прекрасній Дамі. Цей кодекс трансформував грубу сексуальність у витончену гру та механізм сублімації агресії. Водночас побутова культура залишалася на відносно низькому рівні розвитку; значна частина гігієнічних норм (індивідуальні столові прибори, серветки) ще не була імплементована у повсякденну практику, а прояви тілесності були менш табуйованими та більш публічними, що свідчило про нижчий «поріг сором'язливості» порівняно з Новим часом.

Відродження (Ренесанс).

Період відзначається антропоцентризмом та гуманізацією культури: переходом від зовнішнього примусу та страху перед покаранням до внутрішнього самоконтролю та почуття власної гідності. Еразм Роттердамський у своєму фундаментальному трактаті «Про вихованість дітей» (1530) вперше змістив акцент з догоджання сюзерену на загальну комунікативну привабливість та соціальну адаптивність, постулюючи необхідність врахування почуттів інших. Твір Бальдассаре Кастільйоне «Придворний» кодифікував ідеал універсальної людини (*homo universalis*), що володіє грацією та невимушеністю (*sprezzatura*) – здатністю приховувати зусилля, витрачені на досягнення досконалості. Актуалізуються поняття такту, делікатності, психологічної проникливості та приватності особистого життя. Відбувається поступове посилення «порогу сором'язливості» та контроль над публічними проявами фізіологічних функцій та емоцій.

Абсолютизм та Новий час.

За часів правління Людовика XIV етикет досяг свого апогею формалізації, деталізації та театральності, остаточно ставши інструментом політичного домінування та соціального дресування еліти. Складні, виснажливі церемонії слугували ефективним засобом «приборкання» аристократії («одомашнення

знаті»), каналізуючи її енергію у боротьбу за символічні привілеї замість реальної політичної влади. Яскравим прикладом цього є «право табурета» (*droit du tabouret*) – привілей сидіти в присутності королеви, за який точилися запеклі придворні інтриги, перетворюючи етикет на валюту влади та інструмент соціальної сегрегації. У буржуазну епоху (XIX ст., особливо у Вікторіанську добу), з розвитком індустріального суспільства та капіталістичних відносин, акцент змістився на ділову прагматичність, емоційну стриманість («вікторіанська мораль»), повагу до приватної власності та часового ресурсу, а також на рафіновану гендерну галантність. Етикет демократизується, стаючи маркером «середнього класу» та необхідною умовою успішної економічної діяльності, водночас слугуючи механізмом гендерної сегрегації та закріплення патріархальних норм поведінки.

3. ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ЕТИКЕТУ. СПЕЦИФІКА ЦИФРОВОГО ЕТИКЕТУ (НЕТИКЕТУ) ТА ЕТИКА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У сучасному функціонально диференційованому соціумі етикет не є монолітним, а класифікується на низку видів (ситуативних підсистем), що обслуговують специфічні сфери професійної та соціальної життєдіяльності. Типологія включає придворний, дипломатичний, військовий, релігійний, педагогічний, медичний, загальногромадянський та діловий етикет. Кожен з цих видів має свою внутрішню логіку, що відображає цінності відповідної сфери (ієрархічність, милосердя, ефективність тощо).

Найбільш динамічним, адаптивним та актуальним на сучасному етапі визнається **цифровий етикет (нетикет)**, що регламентує поведінку у віртуальному кіберпросторі за умов відсутності безпосереднього фізичного контакту та опосередкування комунікації технічними засобами.

Таблиця 4.1. Класифікація та розширена характеристика основних видів етикету

Вид етикету	Характеристика, специфіка та сфера застосування
Придворний	Найбільш давній, історично первинний та консервативний різновид. Являє собою суворо регламентований, архаїзований порядок поведінки при монарших дворах. Зберігає свою актуальність та символічне значення виключно у юрисдикціях з монархічною формою правління (Велика Британія, Японія, Швеція, Іспанія, Нідерланди), слугуючи маркером традиції, наступності та державної стабільності.
Дипломатичний	Базується на кодифікованих принципах міжнародного публічного права (зокрема, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р.), безумовний повазі до державного суверенітету та принципі взаємності. Детально регламентує поведінку дипломатичних представників під час переговорів, прийомів та в офіційному листуванні (протокольне старшинство, розсадка). Порушення протоколу може призвести до дипломатичного демаршу, ноти протесту або навіть міжнародного конфлікту.
Військовий	Чітко кодифікований, імперативний звід правил поведінки та службових взаємин військовослужбовців, закріплений у військових статутах. Ґрунтується на принципах жорсткої вертикальної субординації, імперативної дисципліни, вшануванні військових традицій та виконанні ритуалів (віддання честі, розвод варті), що забезпечують керованість військ в екстремальних умовах бойового стресу та мінімізують вагання при виконанні наказів.
Діловий	Регулює сферу професійних, комерційних та управлінських відносин. Ключовою відмінністю від світського етикету є безумовний пріоритет принципу субординації (рангу та посади) над гендерними та віковими ознаками . Домінуючі цінності: економічна ефективність, раціональне використання часу як ключового ресурсу, дотримання домовленостей (<i>pacta sunt servanda</i>), результативність та емоційна нейтральність.
Цифровий (Нетикет)	Новітня, адаптивна, децентралізована система правил поведінки в глобальній мережі Інтернет. Спрямована на забезпечення психологічної безпеки та комфорту віртуального середовища, протидію кібербулінгу, спаму, флеймінгу та іншим формам цифрової агресії, а також на подолання «ефекту розгальмування» (<i>online disinhibition effect</i>), що виникає внаслідок анонімності та фізичної невидимості співрозмовника.

Ключові виклики, нормативи цифрового етикету та деонтологія штучного інтелекту:

Повага до темпоральних та просторових меж (Асинхронність комунікації та право на відключення). У цифрову епоху людська увага визнається найціннішим та найдефіцитнішим когнітивним ресурсом. Текстовим повідомленням (електронна пошта, месенджери) надається безумовний пріоритет через їхню асинхронну природу, що дозволяє реципієнту опрацювати інформацію та надати відповідь у зручний для нього час, не перериваючи поточні процеси та стан «потoku». Важливою складовою цього є «право на відключення» (*Right to Disconnect*), що закріплюється законодавчо у багатьох країнах ЄС як захист від «цифрового рабства», вигорання та стирання межі між робочим та особистим часом. Надсилання голосових повідомлень без попереднього узгодження (opt-in) кваліфікується як «темпоральна крадіжка» та прояв кричущої неповаги, оскільки перекладає комунікативне та когнітивне навантаження з ініціатора (якому легше говорити) на адресата (якому складно слухати, індексувати інформацію та шукати потрібний фрагмент). Це порушує баланс зусиль у комунікації та створює асиметрію зручності.

Епістемічна гігієна та інформаційна екологія. У соціумі постправди на кожного користувача покладається персональна моральна відповідальність за споживаний та розповсюджуваний контент. Критична верифікація інформації (fact-checking) стає категоричним імперативом етикету. Розповсюдження дезінформації, клікбейту, діпфейків чи конспірологічних теорій розглядається як акти «інформаційного вандалізму» та контамінація спільного інформаційного простору, що сприяє поширенню «інфодемії» та підриває довіру до соціальних інститутів. Важливим аспектом є також усвідомлення «цифрового сліду», який є перманентним та впливає на репутацію в довгостроковій перспективі, формуючи «цифрове дос'є» особистості, доступне роботодавцям та спецслужбам.

Взаємодія зі Штучним Інтелектом (AI Ethics). Використання генеративного ШІ (наприклад, ChatGPT, Midjourney,

Claude) вимагає суворого дотримання принципів прозорості та академічної доброчесності. Презентація згенерованого алгоритмами контенту як власного авторського інтелектуального продукту кваліфікується як порушення професійної етики та форма плагіату. Вимагається чітке маркування контенту, створеного за допомогою ШІ. Також актуалізується питання ввічливості щодо ботів: хоча алгоритми не мають свідомості, використання ввічливих форм звертання («будь ласка», «дякую») сприяє підтриманню загальної культури комунікації та запобігає дегуманізації самого користувача (запобігання ефекту звикання до грубості, який може переноситися на інтерперсональні стосунки). Виникає також проблема антропоморфізації ШІ, яка може призводити до хибних очікувань емпатії від машини та емоційної залежності від алгоритму.

АНАЛІТИЧНИЙ КЕЙС: «МОРАЛЬНА ЗОНА ЗМИНАННЯ» (MORAL CRUMPLE ZONE)

Цей соціотехнічний концепт, введений у науковий обіг дослідницею Мадлен Еліш, апелює до інженерної аналогії з фізичною «зоною зминання» транспортного засобу, яка спеціально спроектована для деформації при зіткненні задля поглинання кінетичної енергії та захисту пасажирів у салоні. У складних соціотехнічних системах функцію такої «зони зминання» де-факто виконує людина.

Приклад: Резонансний інцидент за участю автономного транспортного засобу Uber у 2018 році в Аризоні, що призвів до летальних наслідків. Попри те, що система автопілота не ідентифікувала пішохода через системну недосконалість алгоритмів розпізнавання об'єктів та налаштування порогу чутливості, вся повнота юридичної та моральної відповідальності була покладена на оператора, який перебував у салоні для підстраховки. Людина стала об'єктом звинувачення за системний збій, не маючи фізичної можливості запобігти інциденту через феномен «парадоксу автоматизації» (втрата пильності при тривалій коректній роботі системи).

Висновок: Нормативна та правова база взаємодії «людина-машина» повинна передбачати дієві механізми захисту

оператора від необґрунтованого притягнення до відповідальності за помилки автономних систем. Необхідна чітка делімітація зон відповідальності алгоритму (розробника) та користувача, щоб уникнути ситуації, коли людина стає «цапом-відбувайлом» технологічного прогресу. Це вимагає фундаментального перегляду концепції юридичної суб'єктності, вини та причинно-наслідкових зв'язків у контексті функціонування автономних систем.

Питання для рефлексії: Як, на вашу думку, зміна парадигми відповідальності (від особистої до системної) вплине на професійну етику операторів складних систем (пілотів, хірургів з робот-асистентами)?

ПІДСУМКОВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ретроспективний та системний аналіз еволюції етикету переконливо демонструє його трансформацію від сакральних ритуалів архаїки та помпезних придворних церемоній до прагматичних, раціональних бізнес-норм та адаптивних правил цифрового простору. Попри кардинальну зміну зовнішніх форм та інструментарію, сутнісне онтологічне наповнення етикету залишається незмінним – він виступає універсальним інструментом гармонізації соціальних відносин, зниження рівня внутрішньовидової агресії, управління враженням (*impression management*) та підвищення передбачуваності поведінкових реакцій у соціумі.

У сучасному висококонкурентному світі володіння нормами етикету кваліфікується не лише як ознака загальної вихованості, а і як критична професійна компетенція (*soft skill*), що безпосередньо впливає на капіталізацію людського ресурсу. Для фахівця будь-якої галузі це є запорукою ефективної командної взаємодії, кар'єрного зростання та епістемічної безпеки. Глибоке розуміння етики штучного інтелекту та принципів цифрового громадянства набуває статусу обов'язкової функціональної грамотності XXI століття, необхідної для успішної навігації в умовах «четвертої промислової революції», «інтернету речей» та гібридної реальності.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Етимологічний генезис терміну «етикет» історично асоціюється з епохою та двором:

А) Імператорів Стародавнього Риму.

Б) Діячів італійського Відродження.

В) Короля Франції Людовика XIV (правильна відповідь).

Обґрунтування: Термін було офіційно запроваджено та легітимізовано при французькому дворі короля Людовика XIV. Відвідувачам паркового комплексу Версалю надавалися спеціальні картки (етикетки) з жорстким регламентом поведінки задля дотримання складного церемоніалу та збереження майна монарха від пошкоджень. Це був перший приклад кодифікації придворного протоколу під такою назвою, що мала на меті візуалізацію абсолютної влади та дисциплінування дворянства.

2. Універсальне «Золоте правило моральності» було вперше чітко концептуалізовано:

А) Німецьким філософом І. Кантом.

Б) Давньокитайським мислителем Конфуцієм (правильна відповідь).

В) Італійським мислителем Н. Макіавеллі.

Обґрунтування: Конфуцій (VI ст. до н.е.) у збірці «Лунь юй» («Аналекти») сформулював універсальний етичний принцип реципрокності («не роби іншим того, чого не бажаєш собі»). Пізніше цей принцип був розвинутий у західній філософії та християнській етиці, проте історичний та хронологічний пріоритет формулювання належить східній філософській традиції.

3. Термін «нетикет» у сучасній науковій літературі інтерпретується як:

А) Повна відсутність будь-якого етикету.

Б) Кодифікована система правил поведінки в мережі Інтернет (правильна відповідь).

В) Специфічний етикет неформальних молодіжних соціальних груп.

Обґрунтування: Це лінгвістичний неологізм, утворений шляхом контамінації англійських слів *Network* (мережа) та *Etiquette*. Він позначає неписаний, але загальноприйнятий кодекс поведінки в умовах опосередкованої комп'ютерної комунікації, спрямований на гуманізацію цифрового простору та запобігання конфліктам.

4. Категоричний імператив І. Канта постулює необхідність ставлення до людини:

А) Виключно як до засобу отримання вигоди.

Б) Як до абсолютної цілі, а не як до засобу (правильна відповідь).

В) Як до об'єкта підкорення сильнішому суб'єкту.

Обґрунтування: Це положення є фундаментальною етичною засадою європейського гуманізму та сучасної концепції прав людини. Інструменталізація іншої особистості задля досягнення власних прагматичних цілей кваліфікується Кантом як аморальна дія, що руйнує людську гідність та автономію, перетворюючи суб'єкт на об'єкт.

5. Ключова, визначальна відмінність ділового етикету від світського полягає у:

А) Пріоритеті уваги до жінки над чоловіком.

Б) Пріоритеті поваги до старшого за віком над молодшим.

В) Безумовному пріоритеті принципу субординації (посади) (правильна відповідь).

Обґрунтування: У діловій сфері ієрархічний статус суб'єкта детермінується виключно його посадою, рангом та функціональними обов'язками, а не гендерними чи віковими характеристиками. Це обумовлено необхідністю забезпечення максимальної ефективності, субординації та керованості виробничих процесів, де особисті характеристики є вторинними по відношенню до функціональних.

6. Соціотехнічний концепт «Моральна зона зминання» (Moral Crumple Zone) описує:

А) Зону особистого психологічного комфорту.

Б) Ситуацію несправедливого делегування провини за системну помилку людині (правильна відповідь).

В) Тимчасовий технічний збій інформаційної системи.

Обґрунтування: Концепція вказує на структурну несправедливість у людино-машинних системах, коли оператор автоматично несе відповідальність за помилки, фактично допущені на етапі розробки, програмування або функціонування складних алгоритмічних систем, стаючи юридичним та моральним «буфером» для технологічних корпорацій.

7. Нормативні вимоги академічної доброчесності стосовно використання ШІ передбачають:

А) Повну заборону використання інструментів ШІ.

Б) Приховане, латентне використання ШІ.

В) Обов'язкове декларування використання інструментів ШІ (правильна відповідь).

Обґрунтування: Принцип прозорості та інтелектуальної чесності вимагає відкритого зазначення факту використання будь-яких допоміжних алгоритмічних інструментів при створенні роботи. Приховування цього факту вводить в оману аудиторію, порушує принципи авторства та прирівнюється до академічного плагіату.

8. Використання голосових повідомлень у діловому листуванні кваліфікується як порушення етикету через те, що:

А) Вони технічно потребують значного обсягу пам'яті пристрою.

Б) Це є проявом неповаги до часового та когнітивного ресурсу реципієнта (правильна відповідь).

В) Вони апріорі позбавлені юридичної сили.

Обґрунтування: Голосові повідомлення оптимізують час відправника, але суттєво збільшують часові витрати отримувача на прослуховування, унеможлиблюють швидкий пошук інформації за ключовими словами та вимагають спеціальних умов для ознайомлення, що є проявом йогоцентризму та неповаги до партнера.

9. Чи здатний ШІ повноцінно та еквівалентно замінити людину у судочинстві з етичної точки зору?

А) Так, внаслідок його повної неупередженості та об'єктивності.

Б) Ні, через фундаментальну відсутність емпатії та моральної свідомості (правильна відповідь).

В) Так, виключно з економічних міркувань економії бюджету.

Обґрунтування: Алгоритми оперують статистичними даними та кореляціями, а не ціннісними категоріями добра, справедливості та милосердя. Відсутність моральної свідомості, совісті та емпатії унеможливорює здійснення правосуддя як глибоко гуманістичного, а не механістичного акту, оскільки суд має враховувати не лише букву, а й дух закону, а також контекст конкретної людської долі.

КЛЮЧ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ:

Номер питання	Правильна відповідь	Пояснення
1	2	3
1	б	Етикет як механізм соціальної регуляції. Етикет виконує функцію мінімізації соціальної ентропії (хаосу) та виступає інструментом «управління враженням» (impression management) у суспільстві.
2	а	Історичний генезис («психогенез»). Еволюція етикету нерозривно пов'язана з процесом цивілізаційного поступу: інтерналізацією (внутрішнім засвоєнням) контролю афектів та підвищенням «порогу сором'язливості» людини.
3	в	Принцип субординації у діловому етикеті. Це фундаментальний принцип, що структурує ділові комунікації. На відміну від світського етикету (де домінує повага до віку/статі), тут головним є посадовий статус та ієрархія.
4	б	Специфіка цифрового етикету (нетикету). Формується як відповідь на новітні виклики: феномен «гіперпідключеності», розмивання меж приватності та необхідність регулювання поведінки в кіберпросторі.

1	2	3
5	б	Етичні ризики штучного інтелекту. До ключових проблем імплементації ШІ у професійну сферу належать: упередженість алгоритмів (bias), проблема «чорної скриньки» та розмивання відповідальності за прийняті рішення.
6	в	Епістемічна відповідальність. Це моральний обов'язок особистості критично оцінювати інформацію та відповідати за її достовірність перед поширенням, що є базовою вимогою інформаційної гігієни.
7	а	Антична «калокагатія». Історичний ідеал виховання, який передбачав нерозривну гармонію зовнішньої (фізичної) краси та внутрішньої (моральної) досконалості особистості.
8	б	Легітимація соціальної ієрархії. Етикет функціонує як механізм символічного насильства та культурного відтворення, що дозволяє закріплювати та підтверджувати соціальні статуси учасників комунікації.
9	б	Від табу до дипломатичного протоколу. Еволюційна трансформація поведінкових норм пройшла шлях від жорстких магічних заборон (синкретизм) до раціоналізованих правил сучасного протоколу.
10	в	Концепція «алгоритмічної істини». Відображає сучасну деонтологію взаємодії з інформаційними системами, де алгоритми починають визначати критерії достовірності та формувати норми поведінки.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ТА АНАЛІЗУ:

1. Розкрийте змістовне наповнення, етимологію та діалектичну кореляцію понять «етикет», «ритуал», «церемоніал».
2. Здійсніть порівняльний аналіз еволюції етикетних норм від античної «калокагатії» до сучасного «цифрового громадянства», виокремлюючи ключові соціоекономічні та психологічні детермінанти змін.
3. Обґрунтуйте визначальну роль принципу субординації у системі ділового етикету та його відмінність від принципів світської комунікації.

4. Ідентифікуйте та класифікуйте специфічні етичні ризики імплементації систем штучного інтелекту у професійну діяльність (упередженість даних, «чорна скринька», розмивання відповідальності).

5. Дайте розгорнуте визначення поняттю «епістемічна відповідальність» та окресліть його значення для гігієни інформаційного простору.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТИВНИХ РОБІТ ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:

1. Етикет у кіберпросторі: еволюційна динаміка від перших мережових спільнот до метавсесвіту та проблеми регулювання цифрової поведінки.

2. Етико-правові аспекти розподілу відповідальності у людино-машинних системах: детальний аналіз феномену «моральної зони зминання» на прикладі автономного транспорту та медичних діагностичних систем.

3. Компаративний аналіз моделей ділового етикету в крос-культурному вимірі (Західна Європа, США, Східна Азія, Близький Схід): вплив культурних кодів на бізнес-комунікацію.

4. Вплив дотримання етикетних норм на формування професійної репутації, довіри та капіталізацію особистого бренду фахівця в умовах репутаційної економіки.

Тема 5. Імідж та етикет ділової людини

План теми:

1. **Трансформація ділового іміджу в епоху Hybrid Agency:** від антропоцентризму до алгоритмічного сприйняття. Феномен «алгоритмічної харизми» та управління цифровими двійниками.

2. **«Фіджитал»-етикет та цифрова гігієна:** нові протоколи професійної взаємодії, етика гібридних нарад та управління когнітивним ресурсом.

3. **Правові та етичні аспекти управління репутацією:** ідентичність суверенності, юридичний захист від синтетичних медіа та культура відновного правосуддя (Restorative Justice).

Основні терміни та поняття:

Hybrid Agency (Гібридна агентність) – складна соціотехнічна модель професійної взаємодії, що остаточно інституалізувалася у 2024–2025 роках. У цій парадигмі суб'єктами прийняття рішень, творчості, комунікації та оцінки ефективності виступають не лише біологічні люди, а й автономні системи штучного інтелекту (Agentic AI). III тут діє не як пасивний інструмент (на кшталт текстового редактора), а як повноцінний агент-посередник, здатний вести переговори, фільтрувати інформаційні потоки, генерувати ідеї та приймати автономні рішення в межах наданих йому повноважень (Delegated Authority). Це змінює структуру відповідальності та лідерства в організаціях.

Digital Twin (Цифровий двійник фахівця) – верифікована, юридично захищена та криптографічно підтверджена (наприклад, через технологію Soulbound Tokens у блокчейні) цифрова репрезентація особистості. Вона включає біометричні дані (голос, міміка, кінетика рухів), професійну історію, стиль комунікації та поведінкові патерни. Це дозволяє фахівцю забезпечувати **асинхронну мультиприсутність** у цифрових просторах: наприклад, проводити презентації для клієнтів у трьох різних часових поясах одночасно без фізичної участі людини, зберігаючи при цьому автентичність особистого бренду та юридичну силу домовленостей.

GEO (Generative Engine Optimization) – еволюційний наступник SEO; комплексна стратегія управління репутацією, спрямована на оптимізацію того, як великі мовні моделі (LLM: ChatGPT, Claude, Gemini, Perplexity) інтерпретують, синтезують та подають інформацію про особистість у відповідь на запити користувачів. Якщо класичне SEO боролось за місце посилання у видачі Google, то мета GEO – потрапити у **«семантичне ядро»** моделі, щоб вона формувала позитивну, фактологічно точну «думку» про фахівця, рекомендуючи його як безальтернативного експерта (Single Source of Truth).

Algorithmic Charisma (Алгоритмічна харизма) – здатність фахівця генерувати такий набір цифрових сигналів

(метаданих, ключових слів, візуальних кодів, поведінкових патернів), який алгоритми рекомендацій та оцінки (наприклад, LinkedIn Feed або HR-AI) інтерпретують як «високоякісний», «надійний» та «лідерський». Це вміння «подобатися» машинам, щоб отримати доступ до людей.

Context Collapse (Колапс контекстів) – соціологічний феномен цифрового середовища, описаний дослідницею д. бойд (d. boyd), за якого зникають просторові та часові межі між різними соціальними аудиторіями (родина, колеги, клієнти, друзі). Будь-яка інформація, призначена для однієї групи (наприклад, приватне фото з вечірки), може миттєво стати доступною іншій (наприклад, раді директорів) через алгоритми рекомендацій. Це вимагає від сучасної людини створення універсального, внутрішньо цілісного професійного образу (Aligned Persona), який витримає перевірку будь-яким контекстом без репутаційних втрат.

Phygitал-етикет (Physical + Digital) – кодифікована сукупність норм поведінки, що регулюють безшовну взаємодію у змішаній реальності (Mixed Reality). Головний принцип: фізичні дії мають миттєві та незворотні цифрові наслідки (наприклад, запис приватної розмови в офісі стає вічним цифровим активом), а цифрові дії (лайки, ігнорування повідомлень, час реакції) безпосередньо впливають на реальну офлайн-репутацію та соціальний капітал.

Deepfake Defense – комплекс технологічних та юридичних інструментів (невидимі цифрові водяні знаки, блокчейн-хешування контенту, біометрична лайвнес-верифікація) для захисту особистого бренду від несанкціонованого створення синтетичних медіа, крадіжки голосу (Voice Cloning) та підробки особистості з метою репутаційного шантажу або шахрайства.

Вступ

Сучасний професійний ландшафт 2025–2026 років переживає фундаментальну тектонічну трансформацію, яку провідні дослідники ділової етики та філософії техніки визначають як «**епістемологічний розрив**». Традиційні моделі успіху, що

століттями базувалися на антропоцентричних принципах – де комунікація відбувалася виключно між людьми, а етикет був лише засобом соціальної фасилітації («мастилом» для людських стосунків), – втратили свою монополію.

Ми увійшли в еру гібридної агентності, де ваш імідж має бути не лише емоційно привабливим для людини, а й технічно «читабельним», логічним та верифікованим для алгоритмів. Алгоритми перестали бути пасивними спостерігачами чи інструментами пошуку; вони стали **воротарями (Gatekeepers)**, що вирішують, чи отримаєте ви роботу, кредит, страховий поліс або доступ до нової соціальної можливості. Взаємодія тепер відбувається у трикутнику «Людина – Алгоритм – Людина», де середня ланка (ШІ) часто має вирішальний голос у формуванні першого враження.

Актуальність теми зумовлена трьома макрофакторами, що конвергували в єдиний виклик:

Радикальна алгоритмічна прозорість: Будь-яка невідповідність між публічним професійним образом (Public Persona) та реальним цифровим слідом (Digital Footprint) фіксується системами OSINT (Open Source Intelligence) миттєво. Алгоритми OSINT (Open Source Intelligence), які раніше використовувалися спецслужбами, тепер доступні HR-департаментам та службами безпеки корпорацій. Вони здатні за лічені секунди проаналізувати цифрові сліди кандидата десятирічної давнини, виявити приховані патерни поведінки, політичні вподобання та навіть прогнозувати лояльність, складаючи психологічний портрет, точніший за результати традиційного інтерв'ю. Приватність у класичному розумінні («право бути залишеним у спокої») трансформувалася у «право на управління контекстом». Ваше минуле більше не забувається – воно архівується, індексується та використовується для прогнозування вашої майбутньої поведінки.

Економіка довіри (Trust Economy): В умовах інформаційного шуму, постправди та засилля високоякісного синтетичного контенту (фейків), валютою стає не увага (як у «економіці уваги» 2010-х), а **верифікована репутація**. Довіра тепер

базується не на маркетингових заявах чи дорогих костюмах, а на криптографічно підтверджених даних (Verifiable Credentials). Репутація стає вимірюваним активом, записаним у блокчейн, який можна аудитувати так само як і фінансову звітність.

Імператив AI-співпраці: Сьогодні успішний професіонал – це не просто експерт у своїй вузькій галузі, а архітектор та куратор власного цифрового екосередовища. Етикет трансформується з «мистецтва манер» у «мистецтво управління даними, увагою та когнітивною повагою» до партнера, чий мозок і так перевантажений інформацією.

1. Трансформація ділового іміджу в епоху Hybrid Agency

У 2026 році імідж еволюціонував від статичної «візуальної картинки» (охайний костюм, впевнена хода, візитівка) до динамічного цифрового активу, який підлягає постійному скануванню, аналізу та переоцінці нейромережами.

1.1. Феномен HR-AI та Machine-Readable Image

Якщо раніше імідж працював на створення враження у людини–співрозмовника, то тепер перший контакт із фахівцем майже завжди здійснює не людина, а **HR-AI (алгоритмічний рекрутер)**. Ці системи нового покоління аналізують не лише ключові слова в тексті резюме, а й:

Семантичне поле: контекст, у якому згадується ваше ім'я в мережі (тональність відгуків, рівень експертності публікацій).

Соціальний граф: якість та «вага» ваших професійних зв'язків (хто за вами стежить, кого ви читаєте).

Мікровирази та психометрика: аналіз відеоінтерв'ю через технології Affective Computing для визначення рівня стресостійкості та щирості.

З'явилося поняття **«алгоритмічної харизми»** – здатності кандидата формувати цифрові сигнали, які алгоритми інтерпретують як ознаки компетентності.

Проблема «Тіньового бану»: Якщо ваш цифровий профіль не відповідає очікуванням системи через брак даних («інформаційна тиша») або суперечливий контент, ви ризикуєте бути відсіяним («Shadow-banned» у професійному сенсі) ще

до початку діалогу з живим менеджером. ІІІ може класифікувати відсутність даних як високий ризик («Risk of Unknown») або як ознаку технологічної відсталості. Статистика провідних консалтингових агенцій (Gartner, Deloitte) свідчить, що до 76 % великих міжнародних компаній використовують автоматизовані системи для первинного відсіву кандидатів ще до того, як резюме побачить живий рекрутер.

Рішення: Самопрезентація має бути подвійною: **Machine-Readable** (структурованою, насиченою метаданими для машин) та **Human-Centric** (емпатичною, з історіями, цінностями та емоційним інтелектом для людей).

1.2. Багаторівнева структура іміджу

Структура сучасного ділового іміджу ускладнилася і складається з трьох критичних рівнів, кожен з яких вимагає специфічного підходу в еру ІІІ (див. табл. 5.1).

Таблиця 5.1. Рівні сучасного ділового іміджу та вимоги до них

Рівень	Складові елементи	Деталізація та вимоги ери ІІІ	Ризики при ігноруванні
1	2	3	4
1. Фундаментальний (Когнітивний)	Hard & Soft Skills, емоційний інтелект (EQ), адаптивний інтелект (AQ), системне мислення.	AI-грамотність та оркестрування: Здатність не просто «користуватися» ІІІ, а делегувати йому рутину, залишаючи за собою стратегічне лідерство та етичний нагляд. Оцінюється якість «промпт-інжинірингу» та здатність відрізнити галюцинацію ІІІ від факту, <i>верифікувати</i> їх результати (Fact-Checking), оскільки відповідальність за «галюцинації» ІІІ несе людина. Вміння виявляти алгоритмічні упередження (Bias Detection) у роботі ІІІ.	Професійна деградація. Ризик бути заміненим алгоритмом, який виконує технічні завдання швидше та дешевше. Втрата суб'єктності у прийнятті рішень (перетворення на «оператора кнопки»).

Продовж. табл 5.1

1	2	3	4
2. Цифровий (Інформаційний)	Digital Footprint, профілі в LinkedIn/X, індекс цитування, участь у Knowledge Graphs (Графах знань).	GEO-стратегія (Generative Engine Optimization): Активне створення та поширення масиву верифікованого контенту (статті, «білі книги», відео). Важливо не просто «бути в інтернеті», а й активно <i>заповнювати «інформаційні порожнечі»</i> . Якщо про вас немає даних, ШІ може «галюцинувати», вигадуючи неправдиві факти на основі схожих імен. Мета – стати авторитетним джерелом у семантичній мережі, щоб ШІ не «галюцинував» про вас, а цитував ваші думки як експертні. Управління семантичним ядром особистого бренду: використання чітких, недвозначних формулювань про свої навички.	Репутаційна порожнеча. Заповнення інформаційного вакууму чутками або даними про повних тезок з негативною репутацією. Невидимість для пошукових систем нового покоління, що дорівнює професійному неіснуванню.
3. Візуально-кінетичний (Фіджитал-образ)	Фізичний вигляд, мова тіла, якість відеозв'язку, цифрові аватари (Metaverse presence).	Автентичність та подолання «Зловісної долини»: Ваш цифровий аватар (у Zoom, Teams чи Metaverse) має бути високоякісним. Низькополігональні, «смикані» або погано синхронізовані аватари викликають у партнерів підсвідому відразу та когнітивний дисонанс, руйнуючи емпатію.	Ефект «зловісної долини» (Uncanny Valley). Підсвідома огида та недовіра партнера до «занадто ідеального» або «неживого» співрозмовника. Втрата емоційного контакту,

Продовж. табл 5.1

1	2	3	4
		Повна відповідність реального вигляду та цифрового двійника. Ваш аватар не повинен бути ідеальнішим за вас настільки, щоб викликати розчарування при зустрічі. Робота над цифровою кінетикою (синхронізація жестів і міміки).	що є критичним для продажів та переговорів.

1.3. GEO як нова репутаційна валюта

Оскільки нейромережі (ChatGPT, Claude, Gemini) синтезують інформацію про вас із відкритої мережі, ваша мета – **наситити інтернет якісними даними**. Алгоритми працюють за принципом імовірнісного прогнозування: якщо про вас багато пишуть як про «експерта з кібербезпеки» в авторитетних джерелах, модель з високою ймовірністю додасть цей епітет до вашого імені у відповідь на запит користувача.

Стратегія «Острів правди»: Створення верифікованих профілів на авторитетних ресурсах (Google Scholar, Crunchbase, офіційні сайти компаній), які мають високу вагу для алгоритмів (High Domain Authority). Важливо також слідкувати за консистентністю даних: однакова біографія на всіх платформах підвищує **«Truthfulness Score»** (показник правдивості) для алгоритму.

Боротьба з галюцинаціями: Якщо ви не надасте III інформацію про себе, він може «склеїти» ваш образ з образом іншої людини з таким самим прізвищем, приписавши вам чужі банкрутства чи скандали. Активне управління GEO – це єдиний спосіб захисту від алгоритмічної дезінформації.

2. «Фіджитал»-етикет та цифрова гігієна

Традиційний діловий етикет зазнав кардинальних змін під тиском технологій. Він перестав бути набором архаїчних церемоніальних правил (наприклад, хто кому перший подає руку) і трансформувався в суворий алгоритм **мінімізації когнітивного**

навантаження співрозмовника. У світі, де увага є найдорожчою та найдефіцитнішою валютою, порушення цифрового етикету сприймається як «крадіжка часу» і пряма загроза професійній ефективності. В умовах гібридної роботи та постійного інформаційного перевантаження діють нові принципи:

2.1. Асинхронна повага та культура очікувань

В епоху глобальних гібридних команд, розкиданих по часових поясах, вимога миттєвої відповіді в месенджерах вважається токсичною (окрім чітко означених аварійних ситуацій) та непродуктивною. Вона руйнує концентрацію та підвищує рівень кортизолу. Це порушує стан «глибокої роботи» (Deep Work) та призводить до професійного вигорання.

Нова норма: Встановлення чітких **SLA (Service Level Agreement)** на особисті повідомлення. Чітке зазначення в статусі месенджера або автовідповіді електронної пошти очікуваного часу реакції (наприклад, «Перевіряю пошту о 10:00 та 16:00», «Відповідаю протягом 24 годин»). Це встановлює прозорі очікування.

Ефект: Це дозволяє колегам планувати свій час та перебувати у стані **Deep Work** (глибокої фокусованої роботи), що є критично важливим для створення складних інтелектуальних продуктів. Порушення чужого «режиму тиші» без критичної причини – моветон, що свідчить про низький рівень управлінської культури та невміння планувати.

2.2. Правило «Текст > Голос» як прояв емпатії

Надсилання голосових повідомлень (voice messages) без попереднього дозволу чи домовленості вважається проявом «комунікаційного егоїзму».

Чому це погано: Відправник економить свій час (говорити швидше, ніж писати), але перекладає навантаження на отримувача (слухати довше, ніж читати). Крім того, голосові повідомлення **не індексуються** внутрішнім пошуком («CTRL+F» не працює для голосу), що робить інформацію в них «мертвою» для майбутнього пошуку та аналізу. Це ускладнює роботу з архівами та базами знань.

Виняток: Складні емоційні ситуації або делікатні пояснення, де інтонація важливіша за зміст, але навіть тоді етикет вимагає додати коротке текстове резюме (TL; DR), щоб отримувач розумів контекст і пріоритетність.

2.3. «Цифровий грумінг», етика відеозв'язку та гібридних нарад

Ваша поява у вікні Zoom чи Teams – це ваш повноцінний публічний вихід. Поняття охайності розширилося на технічні аспекти. Ваш «цифровий кабінет» говорить про вас не менше, ніж ваш одяг.

«Брудним комірцем» 2026 року вважається:

Низька роздільна здатність відео (підсвічення), що унеможливорює зчитування мікроемоцій (ключ до підсвідомої довіри).

Ехо, переривання звуку або сторонні побутові шуми (ігнорування професійних гарнітур з активним шумозаглушенням).

Погане фронтальне освітлення («ефект свідка з програми захисту»), що робить обличчя темним і загрозливим.

Візуальний хаос на фоні, розфокусований, хаотичний або занадто особистий фон (наприклад, незастелене ліжко або кухня, неприбрана кімната, сторонні люди, занадто яскраве контрове світло). Фон має бути нейтральним, професійно розмитим або брендованим (корпоративний віртуальний фон).

Digital Makeup: Використання діджей-фільтрів для радикального покращення зовнішності (зміна рис обличчя, віку) без попередження є неприпустимим. Це підриває довіру до вашої фізичної ідентичності.

Етикет гібридних нарад (Hybrid Presence): Коли частина команди в офісі, а частина – онлайн, діє правило «digital first». Люди в офісі повинні розмовляти з екраном, а не тільки між собою, щоб віддалені учасники не відчували себе спостерігачами другого сорту.

Етикет «Очі в камеру»: Дивитися треба не на зображення співрозмовника на екрані, а в об'єктив камери, щоб створити ілюзію прямого зорового контакту.

2.4. Прозорість використання ШІ (AI Transparency)

Це «золотий стандарт» нової етики. Якщо документ, звіт, код чи лист були згенеровані ШІ, вони мають бути промарковані.

Формула маркування: «Drafted by [AI Name], verified and edited by [Human Name]».

Чому це важливо: Приховування цього факту привіюється до інтелектуальної крадіжки та маніпуляції. Партнер витрачає свій час на аналіз машинного тексту, помилково приписуючи йому вашу людську інтенцію та емпатію. Коли правда відкривається (а детектори ШІ стають все кращими), це руйнує репутацію швидше за некомпетентність, оскільки свідчить про фундаментальну нечесність.

3. Правові та етичні аспекти управління репутацією

Юридичний ландшафт зазнав тектонічних зрушень після прийняття та імплементації **EU AI Act** (Закону ЄС про штучний інтелект), який став глобальним стандартом, зокрема й для України в рамках євроінтеграції. Ключовим поняттям нової правової реальності стала «**ідентичнісна суверенність**» (Identity Sovereignty) – невід’ємне право людини на повний, ексклюзивний контроль над своїм цифровим образом, голосом, біометричними даними та їх використанням алгоритмами.

3.1. Захист від синтетичних клонів та право на «Цифрову смерть»

Роботодавці все частіше прагнуть створити цифрові копії своїх «зіркових» співробітників для масштабування бізнесу (наприклад, проведення тренінгів 24/7).

Регулювання: Організації зобов’язані отримувати окрему, деталізовану письмову згоду співробітника на створення та використання його аватара. Згода має чітко визначати сферу застосування (наприклад, «тільки для внутрішнього навчання», але не для «зовнішньої реклами»).

Цифрова смерть: Існує закріплене право працівника вимагати повного видалення свого цифрового двійника після звільнення.

Компанія зобов'язана надати докази деактивації моделі та видалення даних з навчальних сетів, щоб запобігти появі «зомбі-брендів», які продовжують використовувати образ людини без її згоди.

3.2. Трансформація культури: від «Cancel» до «Counsel»

Соціальна динаміка реагування на помилки також змінилася. Відбувається поступовий, але помітний перехід від агресивної «культури скасування» (Cancel Culture), яка домінувала на початку 2020-х, до більш конструктивної та прагматичної «культури порадиництва» (Counsel Culture). Епоха Cancel Culture показала свою неефективність у довгостроковій перспективі, поступившись місцем **Counsel Culture** (культури порадиництва та виправлення), що базується на принципах відновного правосуддя (Restorative Justice). Це пов'язано з усвідомленням бізнесом того факту, що цифрові сліди неможливо стерти повністю (ефект Стрейзанд, незмінність записів у блокчейні), тому суспільство вчиться працювати з помилками, а не просто знищувати репутацію (див. табл. 5.2, 5.3).

Таблиця 5.2. Порівняння Cancel Culture та Counsel Culture

Характеристика	Cancel Culture (Культура скасування)	Counsel Culture (Культура порадиництва)
Основна реакція	Миттєвий емоційний осуд, бойкот, публічний шеймінг, вимога негайного звільнення без розслідування.	Діалог, чітка вказівка на помилку, надання можливості пояснити контекст ситуації та мотиви.
Мета впливу	Покарання, соціальна ізоляція, «стирання» особи з професійного поля (соціальна смерть).	Навчання, корекція поведінки, збереження людського капіталу та репутації через системні зміни.
Часовий горизонт	«Тавро» на все життя. Минулі помилки постійно піднімаються алгоритмами рекомендацій.	Шанс на реінтеграцію після публічного визнання помилки, вибачення та реальних дій щодо її виправлення («шлях спокути»).
Роль натовпу	Агресивний напад, «суд Лінча», тиск на роботодавців.	Конструктивна критика, підтримка позитивних змін, менторство, «алгоритмічне прощення».

Таблиця 5.3. Еволюція культури реагування на репутаційні ризики

Параметр	Cancel Culture (2020–2023)	Counsel Culture (2025–2026)
Головна мета	Покарання, символічне знищення, соціальна ізоляція та повне виключення особи з професійного дискурсу.	Навчання, корекція професійної поведінки, збереження людського капіталу та експертизи.
Тип реакції	Миттєвий, емоційний, агресивний шеймінг у соціальних мережах, організація бойкотів брендів.	Аргументована критика, залучення незалежних етичних комітетів, відкритий діалог стейкхолдерів.
Механізм дії	«Презумпція винуватості». Вимога звільнення без розслідування.	«Право на помилку». Надання випробувального терміну для виправлення ситуації та публічного вибачення.
Наслідок	Безповоротне знищення кар'єри («цифрова смерть»), радикалізація суспільства.	Можливість реінтеграції через механізми «публічної спокути» (Public Atonement) та системні зміни в поведінці.

3.3. Кейс, що змінив усе: Vicarious Liability Case Study: Noland v. Land of the Free (2025)

Фабула: Керівник відділу закупівель великої логістичної компанії делегував своєму автономному ШІ-агенту (High-level Agent AI) ведення переговорів щодо закупівлі пакувальних матеріалів. Агент, маючи вказівку «максимізувати економію», самостійно знайшов постачальника та підписав смарт-контракт на постачання дешевого пластику, що містив токсичні речовини, заборонені в ЄС.

Позиція захисту: Менеджер стверджував, що не давав прямої вказівки порушувати закон, і це був «збій алгоритму» або «самодіяльність» ШІ (black box problem).

Рішення суду: Суд відхилив аргументи захисту та створив історичний прецедент, застосувавши принцип **Vicarious Liability** (субсидіарної відповідальності). Вердикт: **«Автономність агента не скасовує відповідальності принципала»**. Керівник був визнаний винним у службовій недбалості за недостатній контроль над інструментом.

Висновок: Людина залишається кінцевим етичним та юридичним «запобіжником» (Human-in-the-loop). Делегування повноважень ІІІ не означає делегування відповідальності. Незнання логіки роботи власного агента не звільняє від відповідальності за його дії.

Висновки

Імідж ділової людини трансформувався з естетичного «бонусу» в складний, вимірюваний технологічно-правовий актив. Ключовим капіталом у 2026 році стає **Digital Trust (цифрова довіра)** – здатність довести свою людську сутність, компетентність та етичну цілісність у світі, наповненому синтетичним контентом та фейками.

Етикет майбутнього – це не про «виделки та ножі», а про алгоритм мінімізації інформаційної ентропії. хаосу та стресу у спілкуванні, та повагу до обмеженого когнітивного ресурсу інших людей. У світі, де панує ІІІ, бути людиною – означає бути свідомо етичним, радикально прозорим та готовим нести повну відповідальність за кожен свій цифровий слід. Прозорість інструментів (чітке розмежування: де людина, а де ІІІ), повага до часу, цифрова гігієна та правова грамотність стають фундаментальними вимогами (Hard Skills) для професійного виживання та кар’єрного зростання в епоху гібридної агентності.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання 1. Аудит цифрового сліду (GEO Audit)

Мета: Оцінити поточний стан репутації очима алгоритмів.

Увімкніть режим «Інкогніто» (щоб уникнути персоналізації видачі, яка спотворює результати). Введіть своє ім’я та прізвище (або професійний нікнейм) у пошуковій системі з інтегрованим ІІІ (ChatGPT Search, Perplexity, Gemini, Microsoft Copilot).

Проаналізуйте видачу (Summary) за такими критеріями:

Фактологічна точність: Чи є помилки в біографії, місці роботи, освіті? (Чи не приписує вам ІІІ чужі заслуги або проступки через збіг імен?)

Тональність (Sentiment Analysis): Яка емоційна забарвленість текстів про вас (позитивна/нейтральна/негативна)?

Джерела: На які сайти посилається ШІ як на основні джерела правди про вас?

Розробіть план дій («Repair Plan») з 3-х конкретних кроків для корекції видачі:

Content Flooding: Створення нових позитивних матеріалів (статті на Medium, LinkedIn Pulse, фахові коментарі) для витіснення застарілої інформації з топ-видачі.

Claiming Profiles: Реєстрація та верифікація профілів на авторитетних платформах (Crunchbase, ResearchGate, Google Scholar), які мають високий «траст» для пошукових систем.

Signal Correction: Надсилання офіційних запитів на виправлення фактичних помилок через форми зворотного зв'язку Knowledge Graphs пошукових систем.

Завдання 2. Проектування етикету ШІ-агента

Мета: Налаштувати «моральний компас» для свого цифрового помічника.

Напишіть **System Prompt** (базову інструкцію) для вашого особистого цифрового асистента, який відповідає на вхідну пошту під час вашої відпустки. Визначте:

Persona & Tone of Voice: (наприклад: «Ти – професійний асистент. Твій тон: ввічливий, лаконічний, емпатичний, але стриманий. Уникай пасивної агресії, сарказму та надмірних емоцій. Використовуй «Ми»-підхід, але не обіцяй того, що не можеш виконати»).

Червоні лінії (Red Lines): (Теми, на які бот *ніколи* не повинен давати відповіді самостійно, навіть якщо його провакують. Наприклад: юридичні претензії, фінансові зобов'язання, коментарі для ЗМІ, особисті питання про здоров'я).

Протокол ескалації (Escalation Protocol): Чіткий перелік ситуацій (тригерів), коли бот повинен негайно припинити діалог, не намагатися вирішити проблему самостійно і надіслати термінове сповіщення («SOS») людині-оператору (наприклад,

прямі погрози, повідомлення від юридичних відділів, запити від державних органів, скарги VIP-клієнтів, звинувачення в неетичності).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Що таке «епістемологічний розрив» у контексті етикету 2026 року?

А) Втрата старих знань та архівів через цифровізацію суспільства.

Б) Перехід від монополії комунікації «людина–людина» до гібридної взаємодії, де суб'єктами стають і ШІ-агенти.

В) Конфлікт цінностей між поколіннями X та Z щодо використання мобільних гаджетів.

Г) Глобальний технічний збій у роботі хмарних сховищ даних.

2. Яка головна мета стратегії GEO (Generative Engine Optimization)?

А) Швидкий пошук ділових партнерів за геолокацією смартфона.

Б) Системна робота над тим, щоб генеративний ШІ формував та видавав точну, позитивну інформацію про фахівця.

В) Збільшення кількості «лайків» та вірусних поширень у розважальних соціальних мережах.

Г) Оптимізація корпоративних витрат на мобільний зв'язок та супутниковий інтернет.

3. Що вважається «брудним комірцем» цифрового іміджу у 2026 році?

А) Відсутність класичного ділового костюма під час відеодзвінка з дому.

Б) Технічна неохайність: низька якість відеозв'язку, сторонні шуми, погане світло та хаотичний фон.

В) Використання безкоштовної версії поштових сервісів для ділового листування.

Г) Відмова від публікації фотографій з особистого життя в Instagram.

4. Який юридичний принцип встановив кейс Noland v. Land of the Free?

А) ШІ-агенти отримують офіційний статус юридичної особи з обмеженою відповідальністю.

Б) Керівник-людина несе повну, невідворотну юридичну відповідальність за всі дії свого автономного ШІ-агента.

В) Використання ШІ повністю заборонено у сфері державних закупівель та тендерів.

Г) Контракти, підписані цифровими підписами ШІ, не мають жодної юридичної сили.

5. Що означає концепція «асинхронної поваги»?

А) Повне ігнорування робочих повідомлень від колег у будь-який неробочий час.

Б) Право на відповідь у зручний час згідно з узгодженим SLA (наприклад, протягом 4 годин), що дозволяє фокусуватися на роботі.

В) Спілкування виключно через голосові повідомлення для економії часу відправника.

Г) Відсутність будь-яких термінів виконання поставлених завдань у віддалених командах.

6. Який документ є глобальним еталоном для регулювання етики та права ШІ, з яким гармонізовано законодавство України?

А) Конституція України (розділ про інформаційні технології).

Б) EU AI Act (Акт Європейського Союзу про штучний інтелект).

В) Статут міжнародної професійної спілки програмістів та IT-менеджерів.

Г) Кодекс законів про працю в редакції 1971 року.

7. Що таке «ідентичнісна суверенність»?

А) Право на отримання цифрового громадянства іншої країни без виїзду.

Б) Невід'ємне право людини на повний контроль над своїм цифровим образом, аватаром, голосом та біометричними даними.

В) Обов'язкова реєстрація всіх дій користувача в єдиному державному реєстрі.

Г) Законодавча заборона на використання псевдонімів у мережі інтернет.

8. Чому голосові повідомлення (voice messages) вважаються порушенням ділового етикету без попередньої згоди?

А) Їх занадто легко підробити за допомогою генеративного ШІ (Voice Cloning).

Б) Вони не індексуються пошуком, їх неможливо швидко «просканувати» очима, що змушує отримувача витратити зайвий час.

В) Це застарілий формат комунікації, характерний для минулого десятиліття.

Г) Вони займають занадто багато місця на хмарних серверах компанії.

9. Яка роль HR-AI у сучасному процесі найму фахівців?

А) Повна заміна живих HR-менеджерів на всіх етапах, включно з фінальним оффером.

Б) Первинний масовий відсів та глибока оцінка кандидатів на основі автоматизованого аналізу їхнього цифрового сліду та семантики.

В) Надання психологічної підтримки співробітникам після їх звільнення.

Г) Автоматичне нарахування заробітної плати та премій за результатами кварталу.

10. Що є фундаментальною основою Counsel Culture?

А) Публічне засудження, «суд Лінча» та звільнення за будь-яку допущену помилку.

Б) Можливість виправлення репутації через відкритий діалог, визнання провини, навчання та реальну зміну поведінки.

В) Анонімне стеження за активністю колег у соціальних мережах з метою доносів.

Г) Повна відсутність будь-якої відповідальності за вчинки в мережі (анонімність).

Контрольні питання:

1. Як еволюціонувало поняття «приватності» професіонала в умовах тотальної роботи алгоритмів OSINT: від «права на самотність» до «управління контекстом»?
2. Які специфічні етичні та психологічні ризики виникають при використанні гіперреалістичних цифрових двійників у емоційно складних переговорах?
3. У чому полягає фундаментальна різниця між «традиційним» етикетом (орієнтованим на статус) та «фіджитал» етикетом (орієнтованим на ефективність та увагу)?
4. Які довгострокові наслідки для особистого бренду має приховування факту використання ШІ при підготовці експертних матеріалів (синдром самозванця, втрата автентичності)?
5. Як концепція «цифрової смерті» впливає на управління спадщиною особистого бренду та інтелектуальною власністю?

Теми для написання рефератів:

1. Соціальний рейтинг та його вплив на кар'єрне зростання: порівняльний аналіз китайської моделі (державний контроль) та західної моделі (корпоративний скоринг, репутаційні токени).
2. Етика взаємодії з Agentic AI: чи мають автономні алгоритми «обличчя» та чи повинні ми застосовувати до них норми ввічливості (ефект ELIZA)?
3. Цифрова смерть і безсмертя: правові та етичні колізії права на видалення даних («Right to be Forgotten») у світі вічних блокчейн-записів.
4. Психологія «зловісної долини» (Uncanny Valley): чому ми підсвідомо не довіряємо занадто ідеальним цифровим аватарам і як це впливає на продажі?

КЛЮЧІ ДО ТЕСТІВ:

Питання	Відповідь	Коментар
1	Б	Епістемологічний розрив – це перехід до гібридної взаємодії з ІІІ.
2	Б	GEO – це оптимізація «думки» ІІІ про вас, а не просто посилань.
3	Б	Технічна неохайність (відео/звук) сприймається як неповага.
4	Б	Принцип: автономність агента не скасовує відповідальності людини.
5	Б	Асинхронність дозволяє зберігати фокус (Deer Work).
6	Б	EU AI Act – основний регуляторний документ.
7	Б	Суверенність – це повний контроль над своїм цифровим «Я».
8	Б	Голосові повідомлення незручні для пошуку та аналізу.
9	Б	HR-AI здійснює первинний скринінг цифрового сліду.
10	Б	Counsel Culture фокусується на виправленні, а не знищенні.

5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ, ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ТА МЕТОДИ ЇХ ДЕМОНСТРУВАННЯ

Набуття здобувачами очікуваних результатів навчання забезпечується через засвоєння навчального матеріалу у вигляді лекційних, семінарських занять та самостійної роботи студентів.

Основними методами навчання з дисципліни є:

1. Пояснювально-ілюстративний метод, за допомогою повідомлення та засвоєння інформації на лекційних та семінарських заняттях словесними й наочними засобами.

2. Проблемний метод, коли на семінарських заняттях утворюються пошукові ситуації, розвивається активність, самостійність, творчі здібності здобувачів освіти.

Як наочний матеріал на лекціях застосовуються мультимедійні слайди та лекційні демонстрації.

Для зручної та ефективної організації навчального процесу, підготовлено Google Classroom з навчальної дисципліни, де розташовані конспекти лекцій, завдання до семінарських робіт та супроводжувальні матеріали. Доступ до класу надається на першому семінарському занятті за університетською електронною поштою.

З метою роз'яснення найбільш складних питань дисципліни та підвищення якості виконання завдань семінарських робіт проводяться групові та індивідуальні консультації за розкладом кафедри.

Під час карантину та військових дій заняття проводяться дистанційно в режимі відеоконференцій за допомогою онлайн-платформи Google Meet.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з дисципліни «Філософія наукової діяльності та інновацій» є:

- усні та письмові відповіді на семінарських заняттях;
- підготовка рефератів;
- залік.

6. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Досягнення студента оцінюються за 100-бальною шкалою, яка використовується у НУК ім. адм. Макарова [2].

Підсумкова оцінка навчального курсу включає в себе оцінки з поточного контролю і оцінки заключного заліку. У кожного компонента своя частка в загальній системі оцінок. У проміжних оцінках студент може набрати максимум **60 балів**. Під компонентом проміжних оцінок розуміються поточні оцінки протягом семестру (активність, участь у дискусіях; виконання завдань та інше).

Питома вага заключного заліку в загальній системі оцінок – **40 балів**. Право здавати заключний залік надається студенту, який з урахуванням отриманих балів проміжних оцінок і заключного заліку може набрати разом не менше **60 балів**. Підсумкова оцінка навчального курсу є сумою проміжних оцінок і оцінки заліку.

Залік проводиться у комбінованій формі (письмові відповіді та усний захист). До білету входить чотири питання. Кожне питання оцінюється у 10 балів.

Поточний контроль проводиться на кожному семінарському занятті та за результатами виконання завдань самостійної роботи. Він передбачає оцінювання теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти із зазначеної теми (у тому числі, самостійно опрацьованого матеріалу) під час роботи на семінарських заняттях.

Зарахування кредитів навчального курсу можливе тільки після досягнення результатів, запланованих робочою

програмою дисципліни, що виражається в одній з позитивних оцінок, передбачених «Положенням про порядок оцінювання знань студентів у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова» [2].

Форма контролю	Максимальна кількість балів	
	Денна форма	Заочна форма
Відповіді на семінарських заняттях	7×4 бали = 28 балів	3×4 бали = 12 балів
Підготовка рефератів	2×16 балів = 32 бали	3×16 балів = 48 балів
Залік	40 балів	40 балів
РАЗОМ:	100	100

Відповідь на семінарському занятті	Критерії оцінювання
4	Відповідь правильна, повна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення, використані міжпредметні зв'язки, містить аргументовані висновки.
3	Відповідь у цілому правильна, достатньо повна, логічна; допущені несуттєві помилки та неточності у викладенні матеріалу.
2	Відповідь частково правильна, містить неточності, недостатньо обґрунтована.
1	Відповідь має суттєві помилки, аргументи не сформульовані, використовуються невірна термінологія.
0	Студент не дає відповіді або відповідь містить значну кількість суттєвих помилок.
<i>Максимальна кількість балів за даною формою контролю становить 28 для денної форми навчання та 12 для заочної форми навчання (відповідно 7 та 3 заняття по 4 бали).</i>	

Підготовка реферату	Критерії оцінювання
14–16	Зміст роботи відповідає обраній темі; наявність чітко сформульованої проблеми; адекватність формулювання об'єкта, предмета, мети та задач дослідження; наявність посилань на використану літературу та відповідність оформлення роботи стандарту; відповідність висновків меті та завданням дослідження. Робота виконувалась систематично та вчасно подана на перевірку науковому керівнику у відповідності із планом виконання.
11–13	Зміст роботи відповідає обраній темі; але має поверхневий аналіз, матеріал викладено непослідовно та необґрунтовано. Робота виконувалась не систематично та подана на перевірку науковому керівнику з порушенням плану виконання курсової роботи.
8–10	Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень і лише за допомогою викладача може виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих.
5–7	Студент виявляє знання і розуміння більшості положень, але лише за допомогою викладача може виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих.
0–4	Робота не носить дослідницького характеру, не має аналізу і не відповідає пред'являемим вимогам. У роботі немає висновків або вони носять декларативний характер.
<i>Максимальна кількість балів за даною формою контролю становить 32 для денної форми навчання та 48 для заочної форми навчання (відповідно 2 та 3 реферати по 16 балів кожний).</i>	

Відповідь на питання заліку	Критерії оцінювання
9–10	Відповідь логічно побудована, студент чітко та стисло викладає матеріал, показує глибокі знання з питання білету, під час доповіді впевнено і докладно відповідає на поставлені запитання.
7–8	Студент спроможний чітко та стисло зробити доповідь, дає правильну відповідь на запитання білету, але не завжди упевнений в аргументації, чи не завжди коректно її формулює.
5–6	Студент спроможний чітко та стисло відповісти на питання білету, належно обґрунтовує матеріал, але допускає суттєві неточності у відповідях на запитання.
3–4	Студент невпорядковано дає відповіді на питання білету, намагається дати відповідь на поставлені запитання і робить спроби аргументувати свою позицію, але надає неповні, поверхові, необґрунтовані відповіді на поставлені питання.
1–2	Студент невпорядковано дає відповідь на питання білету, не спроможний аргументувати свою позицію, не може впевнено й чітко відповісти на додаткові запитання членів комісії.
0	Студент не дає відповіді на питання білету.
<i>Максимальна кількість балів за даною формою контролю становить 40 (4 питання по 10 балів)</i>	

7. КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

		Денне відділення		Заочне відділення	
		Вид роботи	Бали	Вид роботи	Бали
ЗМ1	T1–T5	Підготовка реферату № 1	16	Підготовка реферату № 1	16
	T2	Семінарське заняття № 1	4	Семінарське заняття № 1	4
	T5	Семінарське заняття № 2	4	–	–
ЗМ2	T6–T10	Підготовка реферату № 2	16	Підготовка реферату № 2	16
	T6	Семінарське заняття № 3	4	Семінарське заняття № 2	4
	T7	Семінарське заняття № 4	4	–	–
	T10	Семінарське заняття № 5	4	–	–
ЗМ3	T11–T15	–	–	Підготовка реферату № 3	16
	T13	Семінарське заняття № 6	4	Семінарське заняття № 3	4
	T15	Семінарське заняття № 7	4	–	–
Підсумковий контроль		Залік	40	Залік	40
Сума			100		100

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Базова література:

1. Мінто Б. Принцип піраміди Мінто. Золоті правила мислення, ділового письма та усних презентацій : підручник. Київ : Наш Формат, 2021. 248 с.
2. Галушка З. О., Запужляк І. Б. Ділова етика та корпоративна соціальна відповідальність : навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.
3. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк Т. Д. Етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 344 с.
4. Зубовський Д. С. Професійна етика та етикет : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 270 с.
5. Скібіцька Л. І. Конфліктологія та етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 360 с.
6. Столярченко О. Б. Психологія ділового спілкування та професійна етика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 320 с.

Допоміжна література:

1. Кові С. 7 звичок надзвичайно ефективних людей / пер. з англ. О. Любенко. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. 432 с.
2. Ділова етика : навчально-методичний посібник / уклад. О. М. Коваленко. Київ : Інтерсервіс, 2021. 86 с.
3. Етика професійного і ділового спілкування : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2022. 228 с.

4. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2022. 356 с.

5. Сагач Г. М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 256 с.

6. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 223 с.

Інформаційні ресурси:

1. Положення про вибіркові дисципліни здобувачів вищої освіти у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова / уклад.: А. В. Лабарткава, В. В. Савочкіна. Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова : офіц. вебсайт. URL: <https://www.google.com/search?q=https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/Polozhenn-pro-VK-2024.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).

2. Положення про порядок оцінювання знань студентів у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова / уклад.: А. В. Лабарткава, В. В. Савочкіна, В. В. Івата. Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова : офіц. вебсайт. URL: <https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Polozhennya-pro-poryadok-ocinjuvannya-znan-studentiv-u-NUK-2020.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).

3. Положення про робочу програму навчальної дисципліни у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова / уклад.: А. В. Лабарткава, В. В. Савочкіна, В. В. Івата. Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова : офіц. вебсайт. URL: <https://www.google.com/search?q=https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Polozhennya-pro-robochu-programu-navchalnoyi-dyscypliny-2021.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).

4. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) : офіційний вебпортал. Розділ «Конфлікт інтересів». URL: <https://nazk.gov.ua/uk/konflikt-interesiv/> (дата звернення: 11.03.2026).

Навчальне видання

ПАТЛАЙЧУК Оксана Віталіївна

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
для проведення занять з дисципліни
«Професійна етика і ділові комунікації»
1 модуль

Комп'ютерна правка й коректура *О. Є. Вакула*
Комп'ютерне верстання *Ю. С. Семенченко*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 6,45. Вид. № 43. Зам. № 0710-85.
Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54007
E-mail : publishing@nuos.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6402 від 19.09.2018 р.